

TILGIVELSE, FORSONING OG STRAFF

Kan elementer av tilgivelse og forsoning
få en plass i straffeprosessen?

Kandidatnr: 400

Veileder: Nils Christie

Leveringsfrist: 25. april 2004

Til sammen 17 968 ord

Innholdsfortegnelse

1	<u>INNLEDNING.....</u>	<u>1</u>
1.1	PRESENTASJON AV TEMA OG PROBLEMSTILLING	1
1.2	TEMAETS KOMPLEKSITET – OG HVORDAN JEG VIL LØSE DETTE.....	1
1.3	AVGRENSNING OG RAMME FOR OPPGAVEN	2
2	<u>BEGREPENE TILGIVELSE OG FORSONING.....</u>	<u>4</u>
2.1	HVA ER TILGIVELSE	4
2.1.1	ER TILGIVELSE EN GOD HANDLING?.....	4
2.1.2	SKAL TILGIVELSEN HJELPE OFFERET ELLER GJERNINGSPERSONEN?.....	5
2.1.3	TILGIVELSE KAN VÆRE BÅDE ENSIDIG OG TOSIDIG	6
2.1.4	HVA TILGIVELSE IKKE ER: Å UNNSKYLDE, Å FORBIGÅ I STILLHET OG Å GLEMME	7
2.1.5	TILGIVELSE SOM IMPLISITT SKYLDKONSTATERING	7
2.1.6	TILGIVELSE SOM EMPATI MED MENNESKET BAK HANDLINGEN.....	8
2.1.7	TILGIVELSE SOM UTLIGNING AV UBALANSEN MELLOM OFFERET OG GJERNINGSPERSONEN	8
2.1.8	TILGIVELSE SOM Å IKKE BRUKE HANDLINGEN MOT GJERNINGSPERSONEN.....	8
2.1.8.1	Innebærer tilgivelse at offeret ikke kan fastholde en anmeldelse?.....	9
2.1.8.2	Innebærer tilgivelsen en gjenopprettelse av relasjonen mellom offeret og gjerningspersonen?.....	9
2.2	HVA ER FORSONING?.....	10
2.2.1	FORSONING SETT ISOLERT	10
2.2.2	FORSONING SETT I SAMMENHENG MED TILGIVELSE	11
2.2.3	NASJONALE FORSONINGSPROSESSER.....	13
2.2.3.1	Sannhetskommisjonen i Sør-Afrika	13
2.2.3.2	Gacaca-tribunalene i Rwanda	14
2.3	FORUTSETNINGER FOR TILGIVELSE OG FORSONING	15
2.3.1	FRIVILLIGHET FOR BÅDE OFFERET OG GJERNINGSPERSONEN.....	16
2.3.2	PARTENE MÅ KUNNE SKILLE MELLOM PERSON OG HANDLING	17
2.3.3	ERKJENNELSE AV HANDLINGEN OG DENS FORKASTELIGHET	18
2.3.4	SKYLDEN MÅ PLASSERES.....	19
2.3.5	ANGER HOS GJERNINGSPERSONEN	20
2.3.6	TILGIVELSEN ELLER FORSONINGEN KAN INNBEFATTE VILKÅR	

	ELLER BETINGELSER.....	21
2.4	NOEN SENTRALE PROBLEMSTILLINGER.....	22
2.4.1	HVEM KAN TILGI OG BLI TILGITT?	22
2.4.1.1	Er det kun ofre som kan tilgi – eller kan staten tilgi på vegne av disse?.....	22
2.4.1.2	Kan en dommer tilgi en gjerningsperson?	24
2.4.2	KONSEKVENSENE AV TILGIVELSE – INNEBÆRER TILGIVELSEN AT STRAFFEN BORTFALLER?	26
2.4.3	KAN TILGIVELSE OG FORSONING VÆRE UMULIG I NOEN TILFELLER?	28
2.5	DEN PSYKOLOGISKE DIMENSJONEN AV FORSONING SOM KONFLIKTLØSING ..	30
2.5.1	SINNE, HAT OG BITTERHET – FØLELSER I KJØLVANNET AV FORBRYTELSE.....	30
2.5.2	RETTSAPPARATET – EN ARENA FOR SORGPROSESSER?.....	32
<u>3</u>	<u>KAN ELEMENTER AV TILGIVELSE OG FORSONING FÅ EN Plass I STRAFFEPROSESSEN? .....</u>	<u>35</u>
3.1	STRAFFEPROSESSEN I DE ALMINNELIGE DOMSTOLENE	35
3.1.1	PARTSROLLER OG TEMAET I STRAFFESAKER	35
3.1.2	ER DET BEHOV FOR REFORMER?	36
3.1.3	MULIGE ENDRINGSMODELLER.....	37
3.1.3.1	Partsmodellen	38
3.1.3.2	Prosessmodellen.....	40
3.1.3.3	Tilbudsmodellen	40
3.1.3.4	Etter soning-modellen	41
3.2	BEHANDLING AV STRAFFESAKER I KONFLIKTRÅD.....	42
3.3	FARER MED Å IMPLEMENTERE TILGIVELSE OG FORSONING I STRAFFE- PROSESSEN, OG MED Å OVERLATE VIKTIGE SAKER TIL KONFLIKTRÅDENE	43
3.3.1	PROSESSEN KAN SKAPE PRESS PÅ OFFERET OM Å FORSONES ELLER TILGI.....	43
3.3.2	KONFLIKTEN KAN BLUSSE OPP	44
3.3.3	FORSONINGS- OG TILGIVELSESPROSESSEN KAN MISBRUKES	44
3.3.4	ULIKE LØSNINGER PÅ LIKE TYPER LOVBRUDD KAN OPPLEVES URETTFERDIG ...	45
3.3.5	FORSONINGSPROSESSEN KAN BLI PROFESJONALISERT.....	46
3.3.6	TILLITEN TIL STRAFFERETTSPLEIEN KAN BLI SVEKKET	47
<u>4</u>	<u>KONKLUSJON.....</u>	<u>48</u>
<u>5</u>	<u>LITTERATURLISTE .....</u>	<u>51</u>

1 Innledning

1.1 Presentasjon av tema og problemstilling

Tilgivelse som fenomen fascinerer meg. Jeg undres ofte hvordan mennesker som har gått gjennom utrolige og fryktelige ting kan si seg villig til å gi slipp på motviljen, vreden og andre følelser som knytter seg til hendelsen og gjerningspersonen. På en måte slår tilgivelse meg som urettferdig: Mens rettferdighet ofte forbindes med gjengjeldelse, handler tilgivelse først og fremst om gjenoppreisning og oppgivelse av den angivelig rettferdige harmen. Den som tilgir kan gjøre det, ikke fordi han må eller fordi det forventes, men av raushet og for å fokusere fremover, og ikke tilbake på handlingen i fortiden.

Temaet er svært aktuelt. Ofre og organisasjoner som jobber på vegne av disse uttrykker stadig oftere i media en frustrasjon over å bli satt på sidelinjen i straffesaker. Ofrene blir av mange mistenkt for å drives av ren hevnlyst, men kanskje det som ligger bak egentlig bare er et ønske om å bli hørt med forståelse for sine følelser i forbindelse med noe som har berørt dem alvorlig? Samtidig viser undersøkelser blant gjerningspersoner at mange angrer på det har gjort, og ønsker å gjøre opp for seg overfor offeret. I den grad forsoningsprosesser og tilgivelseshandlinger egner seg for å innfri behovene og ønskene til både gjerningspersonene og ofrene, vil det være grunn til se nærmere på hvordan man eventuelt kan lage slike ordninger i offentlig regi.

Min problemstilling i denne oppgaven er om elementer av tilgivelse og forsoning kan inkorporeres i den norske straffeprosessen. Hovedvekten av oppgaven vil ligge på en tolkning av begrepene tilgivelse og forsoning, og på mulige måter slike fenomener kan eller ikke kan implementeres i de delene av straffesystemets virksomhet som finner sted i domstolapparatet og i konfliktrådene. Oppgaven vil dermed i stor grad være rettspolitisk.

1.2 Temaets kompleksitet – og hvordan jeg vil løse dette

Dette er et farlig tema å skrive om, nettopp fordi begrepene tilgivelse og forsoning har en så tett kopling mot teologiske betydninger og har referanser som i vanlig dagligtale kan gå utover den betydningen jeg vil tillegge dem i denne oppgaven.

Tilgivelse og forsoning er begreper med forankring i kristen tro og tradisjon, men som også er etablerte begreper innen rettsosologien internasjonalt, og som kan vurderes og begrunnes også på et sekulært og humanistisk grunnlag¹. Jeg vil her drøfte tilgivelse og forsoning kun i relasjonen mellom (juridiske eller fysiske) personer, og ikke ta opp problemstillinger av religiøs art knyttet til relasjonen Gud - menneske. Imidlertid brukes mye av det samme språket for å beskrive både det teologiske tilgivelsesfenomenet og isolert medmenneskelige tilgivelseprosesser. I den grad jeg henviser til religiøs litteratur eller praksis vil dette være for å belyse felles språklige betydninger, eller som en indikator på hvordan en gruppe mennesker oppfatter tilgivelsen.

For øvrig vil jeg nøye meg med å beskrive karakteristiske trekk ved tilgivelses- og forsoningsfenomenene. En fullstendig drøfting av tilgivelse og forsoning i sin fulle bredde ville sprengte alle rammer for en slik oppgave. Jeg vil derfor begrense meg til å vise til sentrale karakteristikk og drøfte disse.

1.3 Avgrensning og ramme for oppgaven

Konflikter mellom mennesker kan være svært alvorlige uten at de er straffesanksjonerte. En person kan f.eks. være utro mot sin ektefelle, eller baktale en god venn uten at samfunnet ønsker å intervenere. Jeg vil i denne oppgaven i all hovedsak ta for meg konflikter mellom mennesker av strafferettslig art, dvs. straffesanksjonerte lovbrudd, og vil derfor avgrense mot andre typer av handlinger som kan skape konflikter mellom mennesker.

Jeg vil i oppgaven forutsette at det har skjedd en skadevoldende handling, og at det finnes et eller flere ofre², og en eller flere gjerningspersoner³. I det praktiske liv kan det være vanskelig å plassere disse merkelappene på de ulike partene i konflikten⁴, men

---

¹ Se Beckman 2004:87-88 om dette.

² Med "offer" menes her den eller de som er skadelidende eller krenket enten fysisk, økonomisk eller følelsesmessig på grunn av gjerningspersonens aktive eller passive handling. Offeret kan være både en fysisk og juridisk person (et selskap, organisasjon e.l.), og som jeg vil komme tilbake til kan det også drøftes om staten eller samfunnet som helhet kan opptre som offer, og om gjerningspersonen selv kan ansees å være offer.

³ Med "gjerningsperson" menes her en fysisk eller juridisk person som har utført en skadelidende handling enten ved en aktiv handling eller ved passivitet. Siden denne oppgaven i første rekke drøfter handlinger som aktualiseres i straffesystemet, vil jeg forholde meg til gjerningspersonen i ganske snever forstand, i rollen som lovovertreder.

⁴ I konfliktspråket (introdusert i Norge bl.a. i Christie 1978) defineres situasjonen rundt den skadevoldende handlingen som en konflikt mellom to parter: offeret og gjerningspersonen. Jeg vil her bruke konfliktspråket og partsbegrepet med noe forsiktighet, da en "part" i juridisk terminologi i utgangspunktet brukes om en saksøker eller saksøkt i sivilrettslige tvister eller om påtalemyndigheten

for å beholde en viss grad av oversikt i denne oppgaven vil jeg i utgangspunktet forholde meg til en slik statisk rollefordeling: Gjerningspersonen A påfører offeret B en skade. I forhold til tilgivelse og forsoning vil spørsmålet være om det offentlige skal legge opp til at offeret B skal kunne tilgi eller forsones med gjerningspersonen A – enten i tillegg til eller istedenfor straff.

2 Begrepene tilgivelse og forsoning

”Hvis vi praktiserer ”et øye for et øye og en tann for en tann”, vil snart hele verden være blind og tannløs.”

Mahatma Gandhi

”Kun de modige vet å tilgi; det er den mest foredelede og sjenerøse utstilling av ærbarhet som menneskenaturen kan komme frem til.”

Laurence Sterne

13. mai 1981 ble pave Johannes Paul II skutt og forsøkt drept, en hendelse som førte til en sterk svekkelse av hans allerede da skrantende helse. Attentatmannen, tyrkeren Mehmet Ali Agca, ble dømt til livsvarig opphold i italiensk fengsel. Historien sluttet likevel ikke der. Julen 1983 fikk Agca besøk i fengselet. Det var paven som kom personlig for å fortelle ham at han var tilgitt. De to mennene tilbragte noen timer i attentatmannens lille celle, og gjorde opp seg i mellom. Agca ble likevel ikke løslatt, og det ble neppe lagt noe grunnlag for et fremtidig nært vennskap mellom de to. Var dette møtet mellom et offer og en gjerningsperson et eksempel på tilgivelse eller forsoning? Eller kanskje begge deler?

Tilgivelse og forsoning er begreper som henger mye sammen. Jeg vil drøfte innholdene i disse begrepene og forsøke å påvise om det er en sammenheng mellom dem. Først vil jeg drøfte tilgivelsesbegrepet, og deretter vil jeg se nærmere på forsoning som et eventuelt tillegg til tilgivelsen.

2.1 Hva er tilgivelse

For å beskrive tilgivelsen vil jeg tilnærme meg fenomenet ut fra drøftelser av hva tilgivelse både kan være og ikke være.

2.1.1 Er tilgivelse en god handling?

Motivasjonen for å tilgi kan være mange. En kan tilgi av egen interesse, av religiøse årsaker, eller av godhet overfor andre. Imidlertid mener jeg at tilgivelse implisitt forutsetter et minimum av respekt for andre mennesker, og en anerkjennelse av

andre menneskers egenverdi. Som jeg vil komme tilbake til, mener enkelte at tilgivelse og tillit henger tett sammen. I den grad dette stemmer, forutsetter også tilgivelsen en tro på at mennesker tar selvstendige valg, og dermed har mulighet for å forandre sin atferd. Motsatsen til et slikt syn vil være at en gjerningsperson er ”uhelbredelig” og ute av stand til å omvende seg fra sine ”onde handlinger” (Kekes 1990, Gjengitt i Govier 2002:120-122). Konsekvensene av et slikt syn kan være et ønske å inkapasitere lovbreakere for å beskytte samfunnet mot dem. Ut fra dette ståstedet vil tilgivelse og forsoning neppe være dominerende tanker.

Mitt ståsted er at man aldri kan gi opp et menneske. Dette bunner ut i at jeg anerkjenner alle mennesker som like mye verdt, og at jeg mener alle mennesker har evnen til å ta selvstendige valg, og derfor kan velge å forandre sin atferd. Spørsmålet om tilgivelse er en god handling, er et verdispørsmål. Ut fra de verdiene jeg her skisserer vil tilgivelse som idé være en moralsk god handling.

2.1.2 Skal tilgivelsen hjelpe offeret eller gjerningspersonen?

Slik mange oppfatter tilgivelsen, er dette i sin enkleste form en handling fra offeret overfor gjerningspersonen. Offeret går med på å sette en strek over en urett til tross for at det fortsatt gjenstår en ubalanse i relasjonen mellom partene. Slik kan tilgivelsen bli en gave fra offeret til gjerningspersonen. Derfor kan en kanskje si at det hefter noe ”urettferdig” ved tilgivelsen, idet offeret ved å tilgi velger å gjøre det motsatte av hevn eller gjengjeldelse, som gjerne oppfattes som den ”rettferdige” utligningen av en slik ubalanse.

Hvem er det så som har størst behov for tilgivelsen? For gjerningspersonen har tilgivelsen åpenbart en frigjørende betydning, idet den kan gi ham en følelse av å starte med blanke ark igjen. I Leer-Salvesens undersøkelse blant drapsdømte fanger var ønsket og drømmen om tilgivelse et tema som stod sentralt når fangene skulle beskrive sin situasjon (Leer-Salvesen 1991). Flere av fangene følte at de stod i gjeld til de pårørende, og tilgivelse ble av disse oppfattet som uoppnåelig uten gjennom en ren gavehandling fra de pårørendes side. Tilgivelsen kan i slike tilfeller være en utstrakt hånd fra offeret for å hjelpe gjerningspersonen.

Flere rettssosiologer og viktimologer hevder at tilgivelseshandlingen også er viktig for offerets del.⁵ Dette fordi tilgivelse eller en annen måte å gjøre seg ferdig med saken på, kan virke legende på offerets følelsesmessige sår. Margaret Holmgren hevder at noen av motsatsene til tilgivelse – oppbygging av hat eller krav om gjengjeldelse – kan føre til at følelsen av urett hos offeret vokser og blir en selvutslettende kraft i offerets liv. Hevn vil sjelden tilfredstille og gi fred. Sett fra dette ståstedet vil tilgivelse være å anbefale også for offerets egen del (Holmgren 1993, gjengitt i Govier 2002:62-63). I følge Howard McGary behøver ikke tilgivelsens natur å være et ønske om å avhjelpe lidelsene til en angrende gjerningsperson. Det kan rett og slett være for å selv bli kvitt den destruktive følelsen av forakt som har gått ut over sine passende grenser (McGary 1989, gjengitt i Gehm 2003).

Tilslutt vil jeg minne om at situasjonen ikke alltid er slik at rollene som offer og gjerningsperson er enkle å identifisere. Hva med tilfellet hvor en sønn som har blitt misbrukt seksuelt av sin far en dag hevner seg ved å lemleste faren? Her vil både far og sønn inneha rollene som gjerningsperson og offer.

Kriminalitetsstatistikken viser at mange lovovertrедelser i Norge skjer mellom mennesker som kjenner hverandre⁶, og det er i tillegg grunn til å anta at mørketallene her er store. I slike saker vil det, som i eksemplet ovenfor, være vanskelig å plassere merkelapper på partene i konflikten. Tilgivelse og forsoning kan i slike tilfeller være mulig og og kanskje nødvendig fra *alle* involverte, uten spørsmål om hvem som har mest skyld. I noen situasjoner kan tilgivelse nettopp innebære å la dette spørsmålet hvile.

2.1.3 Tilgivelse kan være både ensidig og tosidig

Tilgivelse kan være både ensidig og tosidig. Ensidig tilgivelse er hvor et offer tilgir en gjerningsperson på egenhånd, uten at det nødvendigvis foreligger anger eller erkjennelse av ansvar hos gjerningspersonen, eller uten at gjerningspersonen nødvendigvis vet om at han blir tilgitt. Slik ensidig tilgivelse er særlig aktuelt i situasjoner hvor gjerningspersonen er død eller er en større gruppe mennesker eller en hel nasjon, eller hvor gjerningspersonen ikke vil vedkjenne seg ansvaret for handlingen.

---

⁵ Bl.a. Trudy Govier (Govier 2002:8-11) og Margaret Holmgren (gjengitt i Govier 2002:62-63)

⁶ Statistisk sentralbyrås rapport "Kriminalitet og rettsvesen" 3. utg. 1997 (utdrag) [online] Tilgang: http://www.ssb.no/emner/03/05/sa_krim/sa21/utdrag.shtml [Sitert 01.04.04]

Tosidig tilgivelse kan være hvor både offeret og gjerningspersonen deltar i tilgivelsesprosessen, f.eks. ved at gjerningspersonen ber offeret om tilgivelse og offeret uttrykker at han er tilgitt. Tosidig tilgivelse, slik jeg bruker begrepet her, må imidlertid ikke forveksles med gjensidig tilgivelse, som innebærer at begge parter regner seg som både gjerningsperson og offer, og tilgir hverandre. Slik gjensidig tilgivelse kan skje både som en del av en tosidig prosess eller ensidig fra begge parter.

2.1.4 Hva tilgivelse ikke er: Å unnskyldes, å forbigå i stillhet og å glemme

Trudy Govier peker på tre ting hun hevder tilgivelse *ikke* er: For det første er tilgivelse ikke å *unnskyldes* handlingen. Handlingen anerkjennes ikke som rettmessig gjennom tilgivelsen. Om handlingen hadde vært rettmessig, ville det jo ikke være behov for tilgivelse (Govier 2002:108).

For det andre vil tilgivelse ikke si å la handlingen *forbigås i stillhet*. Govier hevder at tilgivelse kan være nettopp det motsatte – å konfrontere gjerningspersonen med handlingen. Selv i tilfeller med ensidig tilgivelse vil tilgivelsen ikke skje ved en ren passivitet; det kreves en aktiv mental handling fra offerets side.

For det tredje hevder Govier at tilgivelse ikke er å *glemme* det som har skjedd. Å glemme en vond hendelse kan i mange tilfeller være umulig, og kan være en skadelig fortrenking av hva som har skjedd. Tilgivelse handler om å kunne se gjerningspersonen adskilt fra handlingen, og forsøke å snu følelsene overfor ham fra vrede til empati. Leer-Salvesen sier, med henvisning til tidligere erkebiskop Desmond Tutu, at hukommelsen og erindringen om det som har skjedd er en forutsetning for tilgivelsens frigjøring for alle parter, og en garanti for at overgrep og forbrytelser ikke gjentar seg. Med Desmond Tutus ord: ”Glemsel er veien til Helvete” (Leer-Salvesen 1999:177-178).

2.1.5 Tilgivelse som implisitt skyldkonstatering

Det kan tenkes at tilgivelsen også innebærer en moralsk plassering av rett og galt. Tilgivelsen vil ikke være relevant uten at det eksisterer en urett å tilgi (Leer-Salvesen 1999:141-142). En følge av tilgivelsen kan dermed være at skylden⁷ forutsetningsvis plasseres på gjerningspersonen. I slike tilfeller kan tilgivelsen medfølge

---

⁷ ”Skyld” er et begrep med ulike betydninger i juridisk terminologi og i dagligspråket. Jeg vil i denne oppgaven i utgangspunktet bruke ”skyld” som den psykologiske fordelingen av ansvaret for en urettmessig handling, og dermed legge til side skyldbegrepet slik det fremstår i strafferettslig forstand, med inndelinger i uaktsomhet, forsett og overlegg.

en ydmykelse av gjerningspersonen, og kan dermed bidra til å gjenopprette en eventuell ubalanse mellom offeret og gjerningspersonen.

2.1.6 Tilgivelse som empati med mennesket bak handlingen

I følge Trudy Govier kan tilgivelsen innebære en holdningsendring hos offeret overfor gjerningspersonen. Tilgivelsen skjer lettere om offeret har en forståelse av at gjerningspersonen er et helt menneske som er noe mer enn sine vonde handlinger, et moralsk vesen som kan gjøre noe mer enn bare galt (Govier 2002:57). Govier mener tilgivelse i stor grad handler om å kunne få empati for gjerningspersonen, og å kunne skille mellom person og handling. Gjerningspersonen sees dermed som ansvarlig for handlingen, men som et menneske som kan ta nye valg, og som dermed kan endre sitt handlingsmønster i fremtiden.⁸

2.1.7 Tilgivelse som utligning av ubalansen mellom offeret og gjerningspersonen

En konsekvens av kriminalitet kan være at det skapes en ubalanse i relasjonen mellom offeret og gjerningspersonen, i offerets disfavør. Offeret kan bli nedverdiget og ydmyket gjennom overgrepet eller den kriminelle handlingen ved at gjerningspersonen gjennom overgrepet implisitt nedvurderer menneskeverdet til offeret. Leer-Salvesen hevder at offerets tilgivelseshandling i en slik kontekst leder til en gjenopprettelse av offerets verdighet og en utligning av verdighetsunderskuddet til offeret (Leer-Salvesen 1999:145).

Trudy Govier peker på at tilgivelsen, og i særlig grad en eventuell bønn om tilgivelse, kan oppleves ydmykende for gjerningspersonen, og at offerets menneskeverd kan bli fremvist både overfor offeret selv og overfor allmennheten gjennom gjerningspersonens ydmykelse av seg selv (Govier 2002:50-51).

2.1.8 Tilgivelse som å ikke bruke handlingen mot gjerningspersonen

Tilgivelse kan innebære at offeret ”legger handlingen bort” og avslutter konflikten mellom seg selv og gjerningspersonen. Handlingen glemmes ikke, men plasseres i fortiden og ikke i nåtiden som en aktiv konflikt. En slik tanke møter en del praktiske problemstillinger, og jeg vil drøfte to av dem; den første i møtet med

---

⁸ Ibid s. 58-59

samfunnets sanksjonsapparat og den andre på det personlige plan mellom offeret og gjerningspersonen.

2.1.8.1 Innebærer tilgivelse at offeret ikke kan fastholde en anmeldelse?

For en del straffbare handlinger er det en forutsetning for at påtalemyndigheten kan reise straffesak at offeret gir sitt tilsagn om det, en såkalt påtalebegjæring. Dette dreier seg i første rekke om mindre alvorlige lovbrudd hvor offeret og gjerningspersonen står i et nært forhold til hverandre, og hvor man ikke ønsker at samfunnet skal gripe inn i familiens indre anliggender. Hvor offeret i slike saker tilgir gjerningspersonen – vil det da være etisk rett av offeret å anmelde gjerningspersonen eller fremsette en påtalebegjæring mot ham?

Jeffrie G. Murphy mener at det ikke er noen motsetning å tilgi en som har gjort en urett samtidig som en ønsker den samme personen straffet. Dette vel å merke dersom motivasjonen til offeret ikke er hat, men snarere troen på at straffesanksjoner vil være fruktbart både for gjerningspersonen og samfunnet (Murphy 2003:267-268). Fra et slikt ståsted kan straffen oppfattes som en hjelp til gjerningspersonen, ut fra tanker om individualprevensjon.

Imidlertid er det ikke sikkert at gjerningspersonen vil føle at tilgivelsen er reell hvis offeret til tross for tilgivelsen fortsatt ønsker å straffe ham. Dessuten er det kanskje en større fare for at offeret fastholder vreden mot gjerningspersonen og at tilgivelsesbegrepet derved misbrukes og kan miste både sin kraft og sitt innhold.

I mer alvorlige saker vil påtalemyndigheten selv kunne anmelde og gå til straffesak mot gjerningspersonen uten medvirkning fra offeret. Jeg vil under punkt 2.4.2 se nærmere på om en eventuell praktisering av tilgivelse fra samfunnets side kan og bør medføre frafallelse av straff.

2.1.8.2 Innebærer tilgivelsen en gjenopprettelse av relasjonen mellom offeret og gjerningspersonen?

Offeret og gjerningspersonen kan ha hatt en nær relasjon forut for hendelsen, eller kan ha vært fullstendig fremmede for hverandre. Hvilken betydning tilgivelsen får for relasjonen mellom de to vil derfor kunne avhenge av situasjonen, nærheten av det tidligere forholdet mellom dem, og av handlingens alvor. Richard H. Toenjes hevder at tillit er en forutsetning for tilgivelse (Toenjes 2004). I følge Toenjes vil dermed tilgivelsen være avhengig av fornyet tillit i relasjonen mellom de to. Trudy Govier toner

imidlertid ned betydningen av tillit som en del av tilgivelsen. Hun medgir at tilgivelsen kan forutsette en tillit til at gjerningspersonen ikke vil gjenta handlingen, men hevder at gjerningspersonen ikke kan forvente å få fornyet tillit på bakgrunn av at han blir tilgitt (Govier 2002:46-47). Noen typer tilgivelse, som ensidig tilgivelse, kan gis av offeret uten gjerningspersonens medvirkning eller kunnskap, og i slike tilfeller behøver ikke tilgivelsen nødvendigvis ha noen innvirkning på relasjonen eller ikke-relasjonen mellom de to. Heller ikke tosidig tilgivelse behøver å forplikte offeret og gjerningspersonen til en fornyet relasjon, et poeng som er godt illustrert gjennom historien om pave Johannes Paul IIs møte med sin attentatmann i begynnelsen av kapittel 2.

Jeffrie G. Murphy mener at de fleste relasjoner mellom medmennesker – inkludert mellom offer og gjerningsperson – baserer seg på tillit, og at eventuell fornyet tillit må bygges opp over tid. En gjerningsperson kan dermed ikke som en følge av tilgivelsen kreve å bli gitt den samme tilliten som før hendelsen (Murphy 1988, gjengitt i Leer-Salvesen 1999:145-146). Tillit kan derimot være en viktig del av forsoning, som jeg vil komme tilbake nedenfor.

2.2 Hva er forsoning?

Forsoning kan sees på både som et selvstendig fenomen og som en del av et større kompleks hvor også tilgivelse inngår. Jeg vil først drøfte noe av innholdet i forsoningsbegrepet slik det fremstår uavhengig av tilgivelse, og deretter se på hvordan forsoning kan skje i forlengelse av tilgivelsen.

2.2.1 Forsoning sett isolert

Trudy Govier definerer forsoning som å komme sammen i en gjenopprettet relasjon, etter et brudd som skyldtes en faktisk eller antatt ondsinnet handling fra den ene eller begge parter side (Govier 2002:141). En slik forståelse av forsoning innebærer at både offeret og gjerningspersonen deltar i en ytre prosess for å bygge en relasjonsmessig bro over deres uenighet. Forsoning blir av denne grunn i retts sosiologien ofte kalt ”gjenopprettelse” eller ”restorative justice”⁹

---

⁹ ”Restore” betyr å reparere, gjenoppbygge eller bringe tilbake igjen (Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English). Se også Christie 2004:121-122 for en tolking av dette begrepet.

I sin mest begrensede form behøver ikke forsoning være noe mer enn ikke-voldelig sameksistens, mener Govier.¹⁰ Hun bruker som eksempel en makedonsk landsby hvor albanere og etniske makedoniere bor side om side, men likevel uten å snakke sammen eller ha fellesskap på andre måter. Det kan være bitre følelser på tvers av de etniske og religiøse grensene, og endog hat. Likevel er folkene forsont, i en minimumsbetydning av begrepet.

Forsoning kan også tenkes i en sterkere utgave enn minimumsversjonen. Det har skjedd at de pårørende i drapssaker har klart å bygge opp et nært vennskap med drapsmannen, og at ektefeller har klart å gjenreise sitt ekteskap etter at fysiske overgrep eller utroskap har ødelagt forholdet. Forsoningsbegrepet kan altså handle om forskjellige grader av relasjonsbygging.

Forsoning mellom enkeltmennesker og mellom grupper av mennesker kan være et politisk mål, f.eks. ved nasjonale forsoningsprosesser som i Sør-Afrika etter Apartheid-regimet eller som ved konfliktrådene i Norge. I slike sammenhenger anerkjennes forsoning på selvstendig grunnlag uten en nødvendig tilknytning til personlig tilgivelse mellom partene.

Når det argumenteres for forsoning som en måte å løse konflikter på, begrunnes forsoning ut fra en lang rekke formål. For det første kan forsoning bidra til sosial reintegrering av lovovertrедere, og å hjelpe dem til å avstå fra nye lovbrudd. For det andre kan det tenkes at offeret gjennom forsoningen får en økonomisk eller følelsesmessig restitusjon for skaden eller tapet handlingen har medført. For det tredje kan forsoning bidra til at relasjonen blir bedre mellom offeret og gjerningspersonen, eller mellom ulike grupper av mennesker. En forbedring av relasjonene mellom enkeltmennesker kan ha positive konsekvenser både for dem selv og samfunnet rundt dem.

2.2.2 Forsoning sett i sammenheng med tilgivelse

Forsoning, i den forstand at partene møtes og tar et oppgjør med hendelsen, kan også følge i forlengelsen av tilgivelsen. Mange mener likevel at tilgivelse og forsoning er to ulike fenomener som skiller seg fra hverandre. Tilgivelsen kan dvele ved den konfliktskapende hendelsen og fokusere på å gjøre opp mellom partene, med den følge

---

¹⁰ Ibid s. 142-144

at hendelsen forstørres og granskes. Derimot oppfattes forsoningen ofte som å fokusere på de fremtidige relasjonene, og har derfor kanskje et større fokus på løsninger som begge parter er tjent med mens betydningen av den konfliktskapende hendelsen dempes.

Kan forsoning være tosidig eller ensidig på samme måte som tilgivelsen?

Forsoningen oppfattes nok ofte som en tosidig handling. Mange vil mene at ensidig forsoning er en selvmotigelse siden forsoning i denne sammenhengen handler om oppbygging av en ny relasjon mellom minst to personer, og at forsoningen implisitt innebærer at den må være tosidig.

Tilgivelse og forsoning kan gå hånd i hånd og skje samtidig, slik som når to gode venner bestemmer seg for å sette en strek over uoverenskomstene og fortsette vennskapet slik det var før konflikten oppsto. Men tilgivelse kan også skje uten at det skjer forsoning, som f.eks. ved ensidig tilgivelse. Et offer kan tilgi en gjerningsperson, selv om han ikke viser tegn til anger eller til å avstå fra å skade offeret igjen. I slike tilfeller kan offeret ha motforestillinger mot å gjøre seg sårbar for nye hendelser ved å gi ny tillit til gjerningspersonen, og dermed ikke ønske å forsones med ham. Det kan også tenkes at gjerningspersonen av ulike grunner ikke ønsker å forsones, selv om offeret skulle være åpen for dette. På den andre siden kan forsoning også skje uten at det samtidig skjer en tilgivelse. For eksempel kan to arbeidskolleger velge å forsones for å kunne samarbeide om et felles anliggende uten at konflikten dem imellom er løst eller oppgjort.

Robert C. Roberts hevder at forsoning er tilgivelsens teleologi; forsoningen utgjør dens naturlige endepunkt, eller er selve hensikten med tilgivelsen (Roberts 1995, gjengitt i Govier 2002:77). Utfra et slikt ståsted kan man se tilgivelsesprosessen som en skala, hvor tilgivelsen er første del på skalaen og i seg selv ikke forutsetter forsoning og gjenoppretting av relasjonen mellom offer og gjerningsperson, men hvor slik forsoning ligger i andre enden av skalaen som en slags maksimal form for tilgivelse. Trudy Govier mener derimot at tilgivelse kan skille seg vesentlig fra forsoning ved at tilgivelsen – og i særlig grad ensidig tilgivelse – ikke forutsetter at gjerningspersonen gis fornyet tillit. Ny tillit kan imidlertid være viktig i forbindelse med en del former for forsoning.¹¹

---

¹¹ Ibid s. 77

2.2.3 Nasjonale forsoningsprosesser

Forsoning kan tenkes både mellom enkeltmennesker og i en større målstokk, som mellom folkegrupper og nasjoner. I kjølvannet av store konflikter som krig eller folkemord har det flere steder vært tatt initiativ til nasjonal forsoning for å løse konfliktene.

Trudy Govier hevder at nasjonal forsoning i mange tilfeller handler kun om ikke-voldelig sameksistens mellom folkegrupper, og hun tar til orde for at forsoningstanken må strekke seg lenger. Govier mener at menneskers holdninger har betydning, og at tilgivelse og ny tillit mellom mennesker bør bli mer sentrale i nasjonale forsoningsprosjekter og ved internasjonal fredsbygging (Govier 2002:142-143).

Jeg vil se på to eksempler på nasjonale forsoningsprosjekter, det ene fra Sør-Afrika og det andre fra Rwanda.

2.2.3.1 Sannhetskommisjonen i Sør-Afrika

Da det rasistiske Apartheid-regimet i Sør-Afrika falt i 1994 fryktet en hel verden store opptøyer og hevnaksjoner fra landets sorte innbyggere som hadde vært utsatt for systematiske overgrep og undertrykking fra den hvite minoriteten. Landets nye lederskap, med president Nelson Mandela i spissen, valgte imidlertid en annen vei: Det ble opprettet en sannhetskommisjon, "The Truth and Reconciliation Commission" som fikk i oppdrag å etterforske anklager om overgrep og bringe bakgrunnen for slike anklager opp i lyset. Sannhetskommisjonen arbeidet fra våren 1996 til høsten 1998. Kommisjonen samlet inn vitneforklaringer fra ofre og pårørende og gjennomførte en rekke formelle høringer hvor disse fikk mulighet til offentlig å fortelle hva de hadde opplevd. Overgripere som tilsto kunne få amnesti for rettslig forfølgelse dersom de samarbeidet og fortalte sannheten om hva som hadde skjedd. Søknadene om amnesti ble etterforsket og deretter gjenstand for en åpen høring hvor amnestisøkeren selv fikk forklare seg offentlig.¹²

Fra flere hold blir det trukket frem at Sannhetskommisjonens arbeid har gjort det mulig å bygge broer mellom sorte og hvite i Sør-Afrika, og at konfliktnivået både på det individuelle og det nasjonale planet ville vært mye større om oppgjøret med Apartheid-overgrepene hadde skjedd ved konvensjonelle domstoler. Leer-Salvesen viser til at

gjerningspersonene ble oppfordret til å gi detaljerte beskrivelser av handlingene og til å ta avstand fra disse. Han mener at gjerningspersonen dermed kunne gi offeret en form for oppreisning i form av at dennes skader og tap ble anerkjent og at sannheten kom frem. I følge Leer-Salvesen kan slike prosesser gi muligheter for å utligne ubalansen mellom offeret og gjerningspersonen (Leer-Salvesen 1999:149).

Kommisjonen har imidlertid blitt kritisert for ved å konkludere om hva som hadde skjedd i enkeltsituasjoner ble nødt til å ta side, og risikerte dermed å støte fra seg ofre som ikke eller bare delvis ble trodd.¹³ Sannhetskommisjonen er også anklaget for å prioritere saker man visste ville få et heldig utfall, og for å presse ofre til å tilgi.¹⁴

Kanskje kritikerne av Sannhetskommisjonen i Sør-Afrika har rett på flere punkter. Et offentlig organ som skal håndtere fundamentale fenomener som sannhet og forsoning vil alltid komme til å skuffe noen. Likevel tror jeg den har vært en suksess på de viktigste områdene – ikke bare gjennom de faktiske sakene den behandlet men også ved å sette fokus på konstruktive verdier i en situasjon preget av sinne og frustrasjon. Ved å flytte oppmerksomheten fra *overgriperne* til *overgrepene* klarte Sannhetskommisjonen å ta på alvor undertrykkingen som var hendt uten å skape større skillelinjer i befolkningen.

Sannhetskommisjoner har også vært brukt i andre land og konflikter. I perioden 1979-1998 har det vært oppnevnt nitten slike kommisjoner i seksten land over hele verden. Kommisjonene har i hovedsak vært opprettet på initiativ fra myndighetene i landene selv, men i noen tilfeller på initiativ fra det internasjonale samfunn, bl.a. gjennom FN. De ulike sannhetskommisjonene har hatt svært ulike formål og mandater, og suksessen har også variert.

2.2.3.2 Gacaca-tribunalene i Rwanda

I 1994 ble over én million mennesker drept og tre millioner drevet på flukt under folkemordet i Rwanda. Etter folkemordet ble 130.000 mennesker som var mistenkt for å ha deltatt i drap eller plyndring arrestert og satt i fengsler som holdt en umenneskelig standard. Flesteparten av disse sitter fortsatt innesperret uten dom. Kun et fåtall av

---

¹² Sannhetskommisjonens sluttrapport [online] Tilgang: <http://www.gov.za/reports/2003/trc/index.html> [Sisert 20.04.04]

¹³ Sosialantropologen Jostein Larsen hevder i sin hovedfagsoppgave at dette er en oppfatning blant flere ofre som vitnet for sannhetskommisjonen. Se Larsen 2000:84-85

¹⁴ Verdensmagasinet X, nr. 6-2003, s. 42-43

fangene er blitt stilt for FNs internasjonale krigsforbrytertribunal for Rwanda (ICTR)¹⁵. De nye myndighetene i Rwanda har innsett at et tradisjonelt domstolsystem ikke vil makte å behandle alle sakene, og opprettet derfor i 2002 rundt 11.000 Gacaca-tribunaler. Disse skal på lokalt plan stille de mistenkte til ansvar for forbrytelsene og har mulighet til å idømme overgriperne samfunnstjeneste.

Gacaca betyr ”på gresset”, og rettssermonien kjennetegnes ved at både overlevende ofre, antatte gjerningspersoner og vitner vender tilbake til åstedet for forbrytelsen og forsøker å rekonstruere hva som har hendt, for på denne måten å få klarhet i om de antatte gjerningspersonene er skyldige. Beslutningen tas av et panel av lekdommere som er plukket ut fra lokalsamfunnet på bakgrunn av sin særskilte integritet, og som har gjennomgått opplæring på forhånd. Gacaca-tribunalene kan legge til rette for at tilgivelse og forsoning kan skje, bl.a. ved at gjerningspersonen og offeret møtes ansikt til ansikt på åstedet. Landets myndigheter fremhever bedre rehabilitering av gjerningspersonene og fremming av nasjonal forsoning som to av de viktigste formålene med Gacaca-tribunalene.¹⁶

Gacaca-tribunalene har også møtt kritikk. Blant annet har Amnesty International stilt seg skeptisk til om tribunalene tilfredstiller internasjonale rettssikkerhetsstandarder.¹⁷ Tribunalene er også blitt kritisert både for å ha kommet sent i gang, for å mangle overvåkningorganer og for å tilby manglende ankemuligheter i enkelte typer saker. Andre innvendinger knytter seg til at tribunalene har fått vekslende oppslutning blant innbyggerne, hvorav mange begrunner sin manglende interesse med at de ikke ønsker å bruke verdifulle arbeidsdager på å høre på gjerningspersonens unnvikende bortforklaringer.¹⁸

2.3 Forutsetninger for tilgivelse og forsoning

Tilgivelse og forsoning er personlige fenomener i medmenneskelige relasjoner, og kan endre karakter fra situasjon til situasjon. Det kan derfor settes spørsmålstegn ved om det er mulig å definere klare forutsetninger for at forsoning og tilgivelse skal kunne

---

¹⁵ Per 23. juli 2002 hadde FN-domstolen domfelt 8 personer, mens det totale antall anklagede er 73 (Kilde: Fellesforbundet for Afrika).

¹⁶ Penal Reform International (PRI)s rapport om Gacaca-domstolene [online] Tilgang: http://www.penalreform.org/english/theme_gacaca.htm [Sisert 15.04.04]

¹⁷ Amnesty Internationals rapport: ”Gacaca: A question of justice”, 17. desember 2002 [online] Tilgang: <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGAFR470072002?open&of=ENG-RWA> [Sisert 30.03.04]

¹⁸ The Economist 27.mars-2.april 2004, Volume 370, No 8368, s. 27

skje. Det har imidlertid vært påpekt i rettssosiologisk litteratur, med bakgrunn i psykologiske betraktninger og undersøkelser blant ofre og gjerningspersoner, at det finnes noen elementer som ofte går igjen ved tilgivelse og forsoning. Enkelte av elementene blir av ofre og gjerningspersoner oppfattet som minimumsvilkår som må være tilstede for at forsoning og tilgivelse skal kunne skje. Forsoning og tilgivelse kan være så mangt, og kan finne sted på ulike arenaer, f.eks. ved familierådgivning, i regi av kirke eller trossamfunn eller privat mellom enkeltmennesker. Jeg vil her fokusere på forsoning og tilgivelse *i offentlig regi*, og jeg vil skissere opp seks mulige forutsetninger for forsoning og tilgivelse:

2.3.1 Frivillighet for både offeret og gjerningspersonen

En klar oppfatning som går igjen i både offerundersøkelser og i rettssosiologisk litteratur er at tilgivelse må skje på offerets vilkår. Tilgivelsen oppleves neppe som et frigjørende gode om den ikke er ekte og selvbestemt, og betydningen av tilgivelsen for mottakeren kan dessuten svekkes om tilgivelsen blir gitt under press eller tvang. Leer-Salvesen mener det er viktig at offeret blir satt i en valgsituasjon hvor tilgivelsen kan ta karakter av en gave som offeret selv kan velge om han eller hun vil gi eller ikke. Tilgivelsen bør derfor ikke kunne kreves verken av offeret, eller av staten eller andre institusjoner (Leer-Salvesen 1999:158 og 179)

Motivene for tilgivelse varierer, og kan ikke begrenses til de situasjonene hvor offeret tilgir for å være storsinnet mot gjerningspersonen. Det kan også tenkes at et offer tilgir en gjerningsperson av ren egeninteresse; for å kvitte seg med sinnet og hatet og dermed gjøre seg ferdig med saken. En slik type tilgivelse vil kunne skje uavhengig av gjerningspersonens vilje og kunnskap.

Det er av enkelte rettsosiloger hevdet at tilgivelse og forsoning er ulike på dette punktet, og motivasjon fra begge parter kan bety mindre i forsoningsprosesser enn ved tilgivelsen, da det ved forsoningen ofte er et konkret resultat eller en avtale som står i fokus og ikke nødvendigvis det følelsesmessige som tilgivelsen ofte knyttes til. Like fullt kan nok frivillighet være en forutsetning også ved forsoning, da partene jo ellers har andre alternativer til rådighet, som å forfølge saken gjennom ordinære rettsprosesser, eller rett og slett å fortsette å leve i uforsonlighet.

Om offentlige straffeprosesser skal brukes mer aktivt i forhold til tilgivelse og forsoningsarbeid, vil frivillighetsaspektet være viktig. I den grad domstolene skal oppfordre til tilgivelse, er det av betydning at det nettopp vil være en *oppfordring*, som

ikke oppfattes som et press på partene. Elementer av domstol-initiert forsoning og tilgivelse bør derfor ta karakter av et tilbud som ingen av partene er formelt eller reelt forpliktet til å delta i.

2.3.2 Partene må kunne skille mellom person og handling

Nils Christie tegner et bilde av vårt samfunn som et sted hvor relasjonene mellom mennesker blir stadig mer fragmenterte og hvor menneskene ofte oppfatter hverandre som typekarakterer ut fra den rollen vi møter dem i; vi får et ”løst samfunn” (Christie 1982). Christie mener at evnen til å løse mellommenneskelige konflikter ofte forutsetter at offeret klarer å skille gjerningen fra gjerningspersonen (Christie 1982:25-27 og 2004:15-16). Når lovovertrederen er en fremmed, kjennes han kun gjennom handlingen; han blir en morder, en tyv eller en voldsmann. I nære relasjoner hvor gjerningspersonen er velkjent, kan en forbrytelse fortone seg som en hendelse fra gjerningspersonens side som ikke er representativ for hans vanlige oppførsel, og som dermed lettere kan unnskyldes eller tilgis. For eksempel kan gjerningspersonen oppfattes ikke bare som en ”tyv”, men en egentlig snill kar som bare har en svakhet for alkohol og som av og til kan gjøre noe dumt i påvirket tilstand. I slike situasjoner, når offeret ser gjerningspersonen som et helt menneske som tross sine feil og mangler likevel er et menneske han eller hun kan identifisere seg med, blir det lettere å gi tilgivelse og delta i forsoning. Christie forteller i en annen sammenheng om møtet mellom norske fangevoktere i Nord-Norge under krigen og deres jugoslaviske fanger (Christie 1982:66-68). De ekstreme forholdene gjorde at fangene oppførte seg på en måte som var fremmed for fangevokterene, og mange av vokterne kom ikke fangene så nær at de oppfattet dem som medmennesker. Dette resulterte i at en del fangevokterne ikke fikk de samme psykiske og moralske sperrene mot å gi fangene en *umenneskelig* behandling. Det var imidlertid noen unntak. Christie forteller om en jugoslavisk fange som klarte å lære seg norsk og begynte å kommunisere med fangevokterne. Gjennom samtaler fikk vokterne møte en person med følelser, familie, interesser og tanker; et menneske de kunne identifisere seg med. Som Christie skriver: ”Hvor mennesker kom til syne, kom fangevokterne under styring av sitt vanlige normsystem.”¹⁹ På samme måte kan det tenkes at offerets opplevelse av gjerningspersonen som et helt menneske,

---

¹⁹ Ibid s. 68

kan være nødvendig for at tilgivelse og forsoning kan skje. Enkelte rettsosiologer hevder at det i tillegg er nødvendig at den krenkende handlingen kan sees på som isolert fra gjerningspersonen: At handlingen var forkastelig innebærer dermed ikke at gjerningspersonen er forkastelig. ”Respekt for personen men ikke for handlingen” kan etter et slikt syn tenkes å være en forutsetning for tilgivelse og forsoning.

Et slikt skille mellom gjerningsperson og handling kan være viktig også i en videre kontekst. Blant annet gjelder dette utenforstående personers oppfatning av den gjerningspersonen som er blitt forsont og fått sin tilgivelse. I kjølvannet av en sosialt uakseptert handling følger det ofte en stigmatisering av gjerningspersonen på grunn av handlingen. Et skille mellom person og handling vil føre til at gjerningspersonen lettere kan vende tilbake til samfunnet som en alminnelig borger når saken er endelig avsluttet (Johnstone 2003:12-13).

2.3.3 Erkjennelse av handlingen og dens forkastelighet

Leer-Salvesen hevder at det er en forutsetning for forsoning og tilgivelse at både offeret og gjerningspersonen offentlig erkjenner hva som har skjedd og de konsekvensene hendelsen har fått (Leer-Salvesen 1999:139). For gjerningspersonen kan erkjennelsen være viktig både for å forstå behovet for tilgivelse og forsoning for sin egen del, og for eventuelt å kommunisere ønsket om tilgivelse og forsoning til offeret. Også med tanke på gjerningspersonens fremtidige atferd kan en erkjennelse av hva han eller hun har gjort være viktig.²⁰ For offeret kan det være lettere å gjøre seg ferdig med saken når gjerningspersonen har gitt uttrykk for hvordan han opplevde lovbruddet, og når denne oppfatningen stemmer overens med offerets opplevelse, eller kan supplere denne.

Leer-Salvesen hevder at dessuten at gjerningspersonen må evne å se at handlingen er normativt gal isolert sett (Leer-Salvesen 1999:148). Dersom gjerningspersonen innrømmer handlingen, men ikke er enig i at den er en normativ gal handling kan dette gjøre tilgivelse og forsoning vanskelig.

Det kan imidlertid reises noen innvendinger mot at erkjennelsen av handlingen og dens forkastelighet skal være en forutsetning for tilgivelse og forsoning. Som jeg har

---

²⁰ Leer-Salvesen viser til en canadisk behandlingsmetode for seksualforbrytere, hvor gjerningsmennene settes til å skrive fiktive brev til seg selv fra ofrene for overgrepene, for å åpne øynene deres for

nevnt under punkt 2.1.2 kan tilgivelse ha karakter av en gave som gis ufortjent til mottakeren på tross av en berettiget bebreidelse. I mange konflikter mellom mennesker er det en tendens til at alle parter ser på seg selv som offer og motparten som gjerningsperson. Det kan være uenighet både om de faktiske hendelser og om handlingenes moralske valør. Hvis tilgivelse skal kunne skje i slike saker er det kanskje for mye å kreve at en eller flere av partene skal erkjenne at det er de selv som har handlet feil. Kanskje er sjenerøsitet fra offerets side overfor gjerningspersonen en mer relevant forutsetning?

I den grad elementer av tilgivelse og forsoning skal tas i domstolprosessen, kan det være viktig å gi plass i prosessen til å belyse alle de faktiske sidene av hendelsen som partene mener er viktige, og ikke bare de sidene av saken som er rettslig relevante for rettssaken. For å forsøke å gi offer og gjerningsperson et mer helhetlig bilde av hva som har hendt, kan det f.eks. åpnes for at offeret og gjerningspersonen får tilbud om å fritt fortelle sine historier i retten, både om hendelsen og om dens etterfølgende konsekvenser.

2.3.4 Skylden må plasseres

Leer-Salvesen trekker frem en subjektiv skylderkjennelse²¹ som en viktig side av tilgivelsesprosessen. Gjerningspersonen ”tar på seg ansvaret og skylden, uten å skylde på offeret” (Leer-Salvesen 1999:149). Leer-Salvesen sonderer her mellom når gjerningspersonen ber om tilgivelse og når han ber om unnskyldning.²² En unnskyldning er en beklagelse av skaden uten en erkjennelse av skyld, mens tilgivelse innebærer en implisitt skyldkonstatering. En plassering av skyld på mottakeren av tilgivelsen er viktig, da ”det er bare den skyldige som skal tilgis”.

Leer-Salvesen hevder at tilgivelse også kan forutsette en moralsk dom over handlingen fra samfunnets side.²³ Jeg antar dette vil være mest aktuelt i fraværet av en skylderkjennelse fra gjerningspersonen selv: Om tilgivelsen er ”gave” fra offeret til gjerningspersonen er det viktig at det bringes på det rene at offeret har rådighet over, og kan disponere over denne ”gaven”. Ved å stille seg bak offeret og fordømme

---

konsekvensene av sine handlinger. Leer-Salvesen oppsummerer viktigheten av slike prosesser med konklusjonen ”Ubearbeidet historie har en stygg tendens til å gjenta seg” (Ibid s. 122-123).

²¹ Se fotnote 1 om bruken av skyldbegrepet i denne oppgaven.

²² Ibid s. 141-142

²³ Ibid s. 142

handlingen, gjøres offerets krav rettmessig, og dermed kan tilgivelsen bli mer legitim. Denne funksjonen til et samfunnsorgan var sterkt tilstede i arbeidet til Sannhetskommisjonen i Sør-Afrika, som kartla overgrep som skjedde under Apartheid-tiden, og konstaterte at urett hadde skjedd.

En kan også stille spørsmålet om en moralsk skyldkonstatering fra samfunnets side er nødvendig også i de tilfellene hvor en gjerningsperson selv plasserer skylden på seg selv. Bråkenhielm hevder at en uavhengig offentlighet skyldplassering i prosessen er viktig for at handlingen skal rammes av hele samfunnets fordømmelse og dermed sikres den nødvendige stigmatisering av handlingen (Bråkenhielm 1987, gjengitt i Leer-Salvesen 1999:148). For å sikre en slik stigmatisering mener han at resultatet av skyldplasseringen må være offentlig tilgjengelig for befolkningen i sin alminnelighet.

Plassering av skylden er kanskje mindre viktig i forhold til forsoning enn ved tilgivelse, siden fokuset ved forsoningen ofte vil være løsningsorientert og fokusert på fremtidige relasjoner, mens tilgivelsen i større grad fokuserer på den konfliktskapende hendelsen og omstendighetene rundt denne.

2.3.5 Anger hos gjerningspersonen

For ofre for urett kan det i noen tilfeller føles viktig at gjerningspersonen uttrykker anger eller beklagelse før de selv kan tilgi. Leer-Salvesen skriver om den forrykkede balansen mellom offer og gjerningsperson som følge av at offeret er blitt ydmyket. Det må en ny ydmykelse av gjerningspersonen til for at balansen skal opprettes (Leer-Salvesen 1999:143-145). I følge Leer-Salvesen kjennetegnes den uttrykte anger ved at ”den som viser sin anger, gjør seg selv liten og gjør den andre større.”²⁴

Dette er også et interessant tema i en videre forstand enn strafferetten. Kjendiser, politikere og journalister har gått ut og offentlig bedt om tilgivelse for overtrap de har gjort. TV-journalisten Gerhard Helskog ba ydmykt om unnskyldning da han vinteren 2002 feilaktig ”avslørte” doping-misbruk i norsk idrett. Den finske statsministeren Paavo Lipponen kalte miljøorganisasjonen Bellona for en terroristorganisasjon, og måtte senere be om unnskyldning. Samfunnsforskere peker på at bønner om unnskyldning vekker sympati hos mottakeren og hos folk flest, og kan i visse

---

²⁴ Ibid s. 145

sammenhenger være et godt taktisk virkemiddel for å bremse fordømmelsen av personen som har forbrutt seg – forutsatt at unnskyldningen kommer raskt og fremstår som ekte.²⁵

I straffeprosessen vil en offentlig unnskyldning eller bønn om tilgivelse – som uttrykk for anger – både kunne vekke sympati hos offeret, og hjelpe offeret å bearbeide følelsene nok til at tilgivelse og forsoning kan bli mulig. Allerede i dag blir anger vektlagt i juridiske domsbegrunnelser. At tiltalte har ”tatt avstand fra handlingen og innrettet seg på et nytt og bedre liv” er formuleringer som har begrunnet formildende omstendigheter ved straffutmålingen.

Hva innebærer det egentlig å angre? Leer-Salvesen mener at den smertefulle angeren er noe mer enn den moralske erkjennelsen av uretten som er begått (Leer Salvesen 1999:151). Erkjennelsen av handlingen og dens forkastelighet²⁶ er en deskriptiv og objektiv øvelse. Angeren er, i følge Leer-Salvesen, dessuten normativ, ved at gjerningspersonen gir uttrykk for at han ønsker han ikke hadde utført den skadevoldende handlingen.

2.3.6 Tilgivelsen eller forsoningen kan innbefatte vilkår eller betingelser

Kan en stille betingelser for å gi tilgivelse? I kristen teologi snakkes det ofte om *betingelsesløs* tilgivelse. Flere rettssosiologer mener imidlertid at saken stiller seg annerledes i medmenneskelige relasjoner hvor det religiøse bakgrunnsbildet er mindre fremtredende; i slike relasjoner behøver ikke tilgivelsen være uten betingelser. Leer-Salvesen hevder at ”det er normalt å stille krav om at bestemte betingelser skal være oppfylt, før tilgivelsen” (Leer-Salvesen 1999:142). Som et eksempel på et slikt vilkår nevner han at offeret kan kreve at gjerningspersonen stiller garantier for at handlingen ikke vil skje igjen²⁷. Det kan også tenkes andre typer betingelser for tilgivelse og forsoning enn garantier for ikke-repitisjon av handlingen. Tony F. Marshall nevner muligheten for at gjerningspersonen reparerer skaden han har påført offeret (Marshall 2003:32). En slik reparasjon kan ta form enten av erstatning i penger eller in natura, eller ved moralsk oppreisning gjennom en unnskyldning overfor offeret.

---

²⁵ Aftenposten 30. november 2002, under overskriften ”Kunsten å gå canossa” [online] Tilgang: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article.jhtml?articleID=447025> [Sisert 03.03.04]

²⁶ Se punkt 2.3.3 ovenfor for en nærmere drøfting av erkjennelsen av handlingen og dens forkastelighet.

²⁷ Ibid s. 149

I noen tilfeller kan det være grunn til å være forsiktig med å stille klare betingelser for tilgivelsen. Som nevnt kan tilgivelsens i noen tilfeller ha et element av ”gave” i seg, og dette elementet vil svekkes dersom gjerningspersonen føler at han *fortjener* tilgivelsen etter å ha oppfylt alle offerets krav. Det kan da være grunn til å frykte press på offeret, og at offeret kan miste sin ubetingede rådighet over tilgivelsen.

2.4 Noen sentrale problemstillinger

2.4.1 Hvem kan tilgi og bli tilgitt?

Under et statsbesøk i Polen i 1970 deltok den tyske forbundskansleren Willy Brandt i en kransnedleggelse for ofrene i den jødiske ghettoen i Warszawa. Det vakte internasjonal oppsikt da Brandt gikk ned på kne og offentlig ba om tilgivelse på vegne av det tyske folk for de lidelsene Nazi-Tyskland påførte Polen under andre verdenskrig. Det er nærliggende å spørre om dette er mulig; kan en statsleder *be om tilgivelse* på vegne av helt folk?

Det samme spørsmålet kan stilles motsatt; kan en statsleder eller en statsorganisasjon *tilgi* på vegne av andre? I Sør-Afrika valgte myndighetene forsoning som løsning på de problemene som lå oppe i dagen ved Apartheid-regimets fall. Sannhetskommisjonen avdekket overgrep og ga amnesti til enkelte overgripere. Overgriperne ble imidlertid ikke tilgitt av Sannhetskommisjonen. Eventuell tilgivelse ble overlatt til enkeltmenneskene selv i kjølvannet av kommisjonens arbeid.

Jeg vil nedenfor drøfte dette temaet først generelt i forhold til hvem som kan tilgi og bli tilgitt, og dernest konkret i forhold til om dommeren i en straffesak kan delta som subjekt eller objekt i forhold til tilgivelseshandlinger.

2.4.1.1 Er det kun ofre som kan tilgi – eller kan staten tilgi på vegne av disse?

Forfatteren Simon Wiesenthal forteller i sin bok *The Sunflower* fra da han som tenåring var jødisk fange i den tyske konsentrasjonsleiren Buchenwald²⁸. En dag ble han som en tilfeldig valgt jøde kalt inn på sykehuset og bragt ned i kjelleren hvor en hardt skadet tysk SS-offiser lå for døden. Offiseren, innhyllet i bandasjer, beskrev hvordan han hadde vært med å massakrere et titalls jøder ved å stenge dem inne i en bygning som så ble satt fyr på. Etter hvert som de innesperrede jødene – menn, kvinner og barn –

---

²⁸ Wiesenthal, Simon. *The Sunflower*. New York 1997, referert til i Yancey 2000.

kastet seg brennende ut fra bygningens vinduer og utganger, åpnet de tyske soldatene ild og skjøt dem til døde. Etter å ha fortalt sin redselsfulle historie bønnfalt han den unge jøden om å tilgi ham på vegne av sitt folk. Simon Wiesenthal forteller at han ikke klarte å si noe, og forlot rommet i taushet. I boken stiller han spørsmålet; ”gjorde jeg det rette?” til en rekke personer med ulike religioner og livssyn, og får mange forskjellige svar. Wiesenthal selv konkluderer med at skylden kan være for stor til at én person alene kan tilgi på vegne av andre.

Samtidig finnes det arenaer hvor selv de verste overgripere og gjerningspersoner kan få tilgivelse. Det er omtrent én milliard katolikker i verden. Et av de ritualene som praktiseres aktivt i dette kirkesamfunnet er skriftestolen. Flere hundre millioner mennesker går jevnlig til sin lokale kirke og bekjenner fremfor presten sine synder og får tilgivelsen erklært tilbake; av presten, men på vegne av Gud.

Den jødiske filosofen Martin Buber hevder at kun offeret kan tilgi, da det kun er personer som står i en ”jeg”-”du”-relasjon som er subjekter i forhold til tilgivelsen (Buber 1958, gjengitt i Leer-Salvesen 1999). Myndighetene er da kun et objekt i forholdet mellom de to partene i konflikten, og kan dermed ikke tilgi eller bli tilgitt. Selv konkluderer Leer-Salvesen med at det *ikke* bare er offeret som kan tilgi (Leer-Salvesen 1999:157-159). Han begrunner dette for det første med at det allerede i dag finnes personer som praktiserer tilgivelse på vegne av andre. Prester i ulike kirkesamfunn forkynner tilgivelse på vegne av Gud, statsledere tilgir på vegne av stater og nasjoner, og organisasjoner og andre juridiske personer tilgir med konsekvenser for menneskene som faller innenfor organisasjonens rammer. For det andre er det normativt viktig at det ikke bare er offeret som kan tilgi, da dette i såfall kan skape et tilgivelsespress på offeret. Leer-Salvesen konkluderer med at vi både har – og bør ha – en praktisering av ”vikarer” som i kraft av sitt embete kan tilgi. Han mener det offisielle embetet her vil være viktig; det er en forutsetning at den som praktiserer tilgivelse på vegne av andre blir oppfattet å ha et mandat til dette. Eksempelene Leer-Salvesen bruker er bl.a. statsledere på vegne av innbyggerne i staten og etterkommere på vegne av foreldre. Det vil være svært viktig for tilgivelsens legitimitet at vikaren er ydmyk og holder seg innenfor sine implisitte fullmakter. I motsatt fall kan menneskene vikaren representerer fort miste sin følelse av identifisering med tilgivelseshandlingen.

Dette synet om at kun personer i en bestemt representativ posisjon kan tilgi på vegne av andre samsvarer også med Simon Wiesenthals konklusjon om at en jødisk

tenåringsgutt ikke er rett adressat for en bønn om tilgivelse for massedrap på jøder. Da må det en større grad av representasjon til, som f.eks. Willy Brandts knefall i Warszawa.

2.4.1.2 Kan en dommer tilgi en gjerningsperson?

I straffesaker kan det oppstå situasjoner hvor gjerningspersonen ønsker å gjøre opp for seg overfor offeret, men hvor han eller hun er utilgjengelig, f.eks. fordi offeret ikke lenger er i live. Dette kan være fordi gjerningspersonen har drept offeret, eller i andre typer hendelser fordi det er gått en tid siden hendelsen og offeret i mellomtiden har dødd. Leer-Salvesens undersøkelse blant drapsdømte menn viser at mange av drapsmennene uttrykte at de hadde problemer med å komme videre i livet fordi de mente at den eneste som kunne tilgi dem for det de hadde gjort var død (Leer-Salvesen 1991).²⁹ Hvem vil i slike tilfeller kunne være subjekt når spørsmålet om tilgivelse kommer opp? Enkelte vil i slike tilfeller vise til de pårørende og etterlatte, mens andre peker på at en dommer kan opptre som tilgivende myndighet.

Er det i slike tilfeller mulig for en dommer, som en del av straffeprosessen i tilståelsessaker, å tilgi gjerningspersonen? En dommer er utnevnt av regjeringen og innehar en betydelig grad av offentlig autoritet. Han blir også normalt oppfattet som en juridisk spesialist, som daglig blir betrodd å skille mellom rett og galt, skyld og uskyld. I så måte passer dommeren bra inn i Leer-Salvesens modell for en ”vikar” som kan distribuere tilgivelse på vegne av mulig ofre, forutsatt at dommeren handler innenfor et mandat befolkningen kan slutte seg til. Jeg antar det samme resonnementet vil gjelde for påtalemyndighetens embetsmenn, politiadvokater, statsadvokater og riksadvokaten.

Ut fra dette resonnementet kan det tenkes at dommeren kan opptre som tilgiver også ved lovbrudd hvor det ikke finnes et klart identifisert offer. For det første vil dette være aktuelt hvor offeret er staten, miljøet eller andre ikke-private subjekter, eller i tilfeller av såkalt ”offerløs kriminalitet”.³⁰ Her vil dommeren som en representant enten for myndighetene direkte som offer, eller indirekte på vegne av alle innbyggerne i staten kunne tilgi for f.eks. økonomisk kriminalitet, miljøkriminalitet eller promillekjøring.

---

²⁹ Denne undersøkelsen er også referert til og kommentert av forfatteren selv i Leer-Salvesen 1999:135 og 157-158

³⁰ Per Ole Johansen og Kjell Haagenen drøfter problemstillingen: Finnes det offerløs kriminalitet, og antyder at slik kriminalitet ikke finnes, i Johansen 1991:32-35. Jeg bruker her ”offerløs kriminalitet” om den typen lovbrudd hvor ofrene er svært mange eller vanskelig å identifisere.

For det andre; kan det tenkes at dommeren kan tilgi på vegne av staten for de samfunnsmessige konsekvensene av alminnelige lovbrudd? Ved et tyveri eller et ran tenker en vanligvis på enkeltpersonen som blir ranet eller frastjålet noe, som offeret. Men gjennom slike forbrytelser blir også en videre krets av personer gjort til ofre: Mennesker med forsikring må betale en dyrere premie, og folk føler seg utryggere når de ferdes på offentlige steder. Samtidig må store deler av skattepengene gå til politi og rettsvesen i forbindelse med etterforskning, fremfor å bli brukt i andre sektorer. Kan dommeren tilgi for samfunnets tap, på samme måte som den katolske pateren kan tilgi drapsmenn – ikke på vegne av offeret, men for uretten som drapet innebærer overfor en høyere orden? Sharon Beckman antyder at da det er staten som har partsstatus i straffesaker, og som har ansvaret for å forfølge lovbrudd i hele befolkningens interesse, kan påtalemyndigheten, på vegne av staten, også gis anledning til å tilgi (Beckman 2003:91).

Hittil har jeg ikke drøftet om staten kan tilgi på vegne av et offer som lever og er tilgjengelig, men dette er en problemstilling som bør reises. En slik omfattende statsinitiert tilgivelse vil medføre at myndighetene kan tilgi på vegne av mange ofre og pårørende som selv ikke føler seg i stand til det, med de positive effektene det kan eventuelt kan få for gjerningspersonen. Et slikt syn inviterer imidlertid flere innvendinger. En fare er at en rutinemessig praktisering av tilgivelse fra en representant for statsmakten fort kan ta karakter av å ”stjele” tilgivelsen fra offeret, og overkjøre menneskene i prosessen. Nils Christie har tidligere kritisert straffeprosessen for å stjele konfliktene til enkeltmenneskene (Christie 1978) og de samme argumentene kan med styrke trekkes frem i forbindelse med dommerdistribuert tilgivelse ”på vegne av” offeret. Dommerens ”vikarierende” tilgivelse vil dessuten neppe ha stor troverdighet om offeret selv protesterer mot dette. Slike tilfeller ligner svært på et klassisk eksempel på at ”vikaren” går utover sitt ”mandat”³¹. Leer-Salvesen foretrekker heller et system som legger til rette for at offeret og gjerningspersonen selv kan løse sin konflikt:

”Jeg er engstelig for en institusjon eller en stat som får det for seg at den skal begynne å tilgi. En slik stat har nettopp stjålet noe som hører folket til. Tilgivelsen hører hjemme i forhold mellom mennesker, ikke i forholdet mellom staten og borgerne. Det må være mulig å formulere (...) en litt mer menneskelig stat, en menneskevennlig stat. Denne statens oppgave er å legge forholdene best mulig til rette for personene selv, partene selv. Staten kan godt interessere seg for

---

³¹ Jfr. Leer-Salvesen 1999:157-159 som nevnt ovenfor

tilgivelse, men da først og fremst for de rammer og betingelser som kan gjøre denne og andre gode livsprosesser mulige” (Leer-Salvesen, 1999:179).

Jeffrie G. Murphy hevder at det kun er det konkrete offeret selv som kan tilgi, og at offentlige myndigheter ikke selv kan tilgi på vegne av offeret. Dette fordi han knytter tilgivelsen tettere opp mot offerets følelser enn mot handlinger. Murphy definerer tilgivelse som ”en indre sak for hjertet – en endring av hvordan en føler overfor den personen som har gjort en galt” (Murphy 2003:267).

2.4.2 Konsekvensene av tilgivelse – innebærer tilgivelsen at straffen bortfaller?

En av de kanskje viktigste problemstillingene i denne oppgaven er hva som skal være følgen av tilgivelse og forsoning på strafferettens område. Jeg vil ta for meg noen ulike synspunkter på straff og eventuelt bortfall av straff ved forsoningsprosesser.

Abolisjonismen er en retning innen kriminologien som går inn for at straff av den karakter som praktiseres i dag skal avskaffes i sin helhet. De mest hardnakkede tilhengerne av abolisjonismen mener at dagens bruk av straff ikke virker etter hensikten og kan ikke forsvares, verken av hensyn til rehabilitering, almenntrening, samfunnsansvar eller rettferdighet (Mathiesen 1995). Disse angriper i første rekke fengselsstraffen, bl.a. fordi de mener den er en nedverdiggende og inhuman reaksjon, fordi den virker sosialt diskriminerende og fordi den tilsiktede rehabiliterende funksjonen ikke kan påvises. I denne sammenhengen vil en abolisjonistisk tilnærming til tilgivelse og forsoning i offentlig regi tilsi at gjerningspersonen ikke bør straffes dersom offeret ønsker å tilgi ham eller forsones med ham.

Andre rettsosasiologer har heller valgt en *minimalistisk* tilnærming til bruken av straff. Disse hevder at det ikke er realistisk å avskaffe straffen fullstendig, men ønsker å begrense bruken av den for å unngå dens uheldige virkninger. Nils Christie, som representant for denne retningen, stiller spørsmålet: Hvorfor er det så åpenbart at en straffesak fortsatt skal tilhøre påtalemyndigheten og fengselsvesenet hvis ofre og pårørende ønsker å tilgi gjerningspersonen? (Christie 2004:105-106) Han trekker frem to kjente drapssaker som eksempler, Baneheia-drapene i mai 2000 og drapet på Benjamin Hermansen i januar 2001, og skisserer en alternativ offentlig prosess for gjerningspersonene i disse sakene, hvor handlingene ble grundig beskrevet og vurdert moralsk. Christie tenker seg at en slik prosess ville kunne skapt forståelse hos både ofrene og gjerningspersone for årsakene til hendelsene og konsekvensene de har fått, og at straff derfor kanskje kunne være unødvendig. Som argument for en slik minimalisme

ved bruk av straff, viser Christie til at straff er et kulturspørsmål som vil variere fra kultur til kultur. ”Rettferdighet” for ofrene i form av en straff som fullt ut representerer den urett som offeret er påført, vil forutsette praktisering av både dødsstraff og langt strengere fengselsstraffer enn det som praktiseres i dagens Norge³². Christie hevder at når vårt samfunn praktiserer straff kun i symbolsk forstand, er det ikke utenkelig at straff i mange tilfeller også kan erstattes av en annen symbolsk prosess, som f.eks. tilgivelse og forsoning.

Et tredje syn er at straffen har en viktig funksjon i samfunnet, og derfor bør opprettholdes uavhengig av eventuell tilgivelse og forsoning. Johs. Andenæs mener at ”straff bare kan forsvares i den utstrekning den har nyttevirksomheter for samfunnet, i første rekke at den bidrar til å forhindre uønskede handlinger (prevensjon)” (Andenæs 1994:15). Han trekker også frem straffens ”mentalhygieniske funksjon” som et eksempel på en av straffens funksjoner, ved at befolkningen blir beroliget ved at gjerningspersonen blir fanget og straffet. Utfra dette synspunktet bør eventuelle tilgivelses- og forsoningsprosesser ikke få konsekvenser for ileggelse av straff overfor gjerningspersonen.

Motsatsen til abolisjonismen er de absolutte straffteoriene, hvis tilhengere ønsker strenge straffer begrunnet med tanker om ”rettferdig gjengjeldelse” av ondt med ondt. Andenæs drøfter dette og viser til at det er den politiske høyreside, med utgangspunkt i individets personlige ansvar, som ofte har stått fremst i kampen for straffeskjerpelser. Han siterer den konservative tidligere britiske statsministeren John Major, som uttrykte at han ønsket at almenhetens holdning endres fra tilgivelse for gjerningspersonen til medfølelse med offeret: ”Samfunnet trenger å dømme litt mer og forstå litt mindre” (Andenæs 1994:31). Andre talsmenn for en slik tanke om rettferdig gjengjeldelse finnes bl.a. blant forkjempere for dødsstraff og legemsstraffer. Konsekvensen av dette synet kan være at tilgivelse og forsoning i straffeprosessen ikke ansees nødvendig eller ønsket, og at eventuell forsoning og tilgivelse i alle tilfelle ikke bør føre til bortfall av straff.

Et argument til støtte for abolisjonismen og minimalismen er at sivilrettslige konflikter – som gjerne kan være av svært alvorlig karakter – ofte løses med at partene forlikes eller forsones. Det offentlige oppfordrer til og med til inngåelse av slike forlik

---

³² Christie viser til Giertsen 2003:183-184 som sier: ”Men når straff er et symbolsk uttrykk kan den ikke

fremfor behandling i retten, både gjennom forliksrådets arbeid og ved adgangen til rettsmekling og inngåelse av rettsforlik. Dette til tross for at hendelser som regnes som sivilrettslige kan være langt mer skadevoldende enn mange handlinger som faller inn under det strafferettslige lovregimet: En person kan på én og samme dag både bli ranet for de to hundre kronene han har i lommeboken og bli varig funksjonshemmet på grunn av at en lege er uaktsom og gjør en feil under en operasjon. Ranet er et strafferettslig spørsmål hvor eventuell forsoning eller tilgivelse fra offerets side i dag vil ha liten betydning for om gjerningsperson blir straffet hvis det offentlige forfølger saken. Legens feil og eventuelle erstatningsansvar for skaden er et sivilrettslig spørsmål som offeret selv velger om han vil gjøre gjeldende. Legen vil derfor slippe ansvar dersom offeret isteden for å forfølge saken rettslig, ønsker å løse konflikten ved tilgivelse og forsoning og dette er vellykket.

På den annen side knytter det seg flere farer til å la tilgivelse og forsoning få betydning for om straff skal idømmes. Det er blant annet hevdet at en slik prosess vil være urettferdig idet noen gjerningspersoner ville slippe unna med en unnskyldning mens andre vil måtte sone i fengsel, og at dette vil kunne skape et utilbørlig press på offeret om å tilgi eller forsones med gjerningspersonen. Det er også hevdet at en slik ordning kan føre til at gjerningspersonen lover altfor mye i oppreisning til offeret for unngå straff (Christie 2004:102-103). Jeg vil komme tilbake til slike farer ved tilgivelses- og forsoningsprosessene under punkt 3.3 nedenfor.

2.4.3 Kan tilgivelse og forsoning være umulig i noen tilfeller?

I sin bok, *The Sunflower*, utfordret Simon Wisenthal en rekke personer med ulike religiøs og kulturell bakgrunn og ulike nasjonaliteter, til å skrive om deres synspunkter på om Wisenthal kunne tilbudt den døende tyske offiseren tilgivelse.³³ Flere av personene som bidrar i boken, gir uttrykk for de beskrevne handlingene – og også Holocaust generelt sett – er for forferdelige til at de kan tilgis: Slike handlinger er utilgivelige. Trudy Govier er imidlertid skeptisk til et slikt synspunkt, og hevder under henvisning til bidragene i Wisenthals bok, at dersom handlingene til tyske soldater under krigen er utilgivelige, så må mengden av utilgivelige handlinger være nærmest uendelig. Blant eksemplene på hendelser som i så fall vil havne i samme kategori som

---

måle seg med lovbruddet i forholdet 1:1, og skal heller ikke gjøre det.” Gjengitt i Christie 2004:107

Holocaust, nevner Govier folkemordene i Rwanda og Kambodsja, etnisk rensning i Kosovo, amerikansk bruk av napalm mot sivile i Vietnam, og sør-amerikanske diktatorers overgrep mot politiske motstandere og minoriteter. Hun peker på at det er offentlig kjent at ofre har tilgitt sine overgripere også i disse situasjonene, og mener at dette er et argument for at det ikke finnes utilgivelige gjerningspersoner (Govier 2002:106).

Govier hevder at det må skilles mellom en handling og den som handler. Hun mener vi må se utover den språklige merkelappen som ofte definerer personer utfra enkelthandlinger: En morder er mer enn bare en morder og en voldtektsmann er mer enn bare en voldtektsmann. De er mennesker med evnen til å fatte valg, og selv om de har handlet galt i sin fortid har de evnen til å velge bedre i fremtiden.³⁴ Som argument viser Trudy Govier til at mange mennesker som har stått bak forferdelige forbrytelser samtidig har levd helt normale og hverdagslige liv på andre arenaer, og passer derfor ikke inn i ”monster”-profilen en ofte forventer ut fra den gruppevekkende handlingens art. Hun konkluderer med at mennesker generelt er i stand til å gjøre mye ondt og mye godt, og en kan ikke redusere menneskets verdi til utfallet av deres handlinger: ”Onde handlinger blir ikke begått bare fordi det er moralske monstre rundt oss, men fordi vanlige mennesker handler på en ekstraordinært dårlig måte i dårlig situasjon”. Hun trekker parallellen til tapre og heroiske handlinger, som hun hevder skyldes ”at vanlige mennesker handler ekstraordinært godt i dårlige situasjoner.”³⁵

Goviers syn støttes langt på vei av Desmond Tutu, lederen av den sør-afrikanske sannhetskommisjonen, som har sagt:

”Det er personer i Sør-Afrika som har utført de mest utrolige avskyeligheter og jeg villig til å la deres gjerninger bli påheftet de hardeste tilnavn: uhyrlig, diabolisk, til og med djevlesk. Likevel, uhyrlige gjerninger gjør ikke gjerningspersonene til uhyrer. Et menneske kan ikke miste hans eller hennes menneskelighet, som er karakterisert ved det gudommelige bilde som hvert enkelt individ er skapt i. (...) Den underliggende premissen for dette (...) er at det er mulig for personer å forandre seg, slik at gjerningspersoner kan innse det onde i sine handlinger og til og med be om tilgivelse fra dem de har forurettet. (...) Skjellene kan falle fra øynene til de som trodde fast på Apartheid, og de kan faktisk se at de de trodde på var galt” (Tutu 1999, gjengitt i Govier 2002:110)

---

³³ Se punkt 2.4.1.1 ovenfor

³⁴ Ibid s. 111-112

³⁵ Ibid s. 117

Uansett om det finnes utilgivelige forbrytelser eller ei, er det et interessant spørsmål om det finnes tilfeller hvor tilgivelse og forsoning i offentlig regi vil være for vanskelig til å kunne gjennomføres. Nils Christie antyder at det kan tenkes noen typer av forbrytelser hvor megling ikke vil kunne lykkes, og hvor samfunnets bruk av straff derfor kanskje kan forsvares (Christie 2004:104). Han tenker seg tilfeller hvor mange i befolkningen vil kreve at samfunnet griper inn for å straffe, og hvor følelsene kan være så store at forsoning kan bli vanskelig. En kan også tenke seg at hvor gjerningspersonen ikke ønsker eller har forutsetninger for å forsones, kan dette være hindre for forsoning. Dette kan f.eks. dreie seg om en drapsmann som mener at alle prostituerte er dyr som må drepes, eller en person som begår terrorhandlinger av religiøse grunner og som mener at enhver forsoning vil være et brudd med sin religion. Noen vil hevde at ikke er grunnlag for forsoning uten at offeret og gjerningspersonen har et visst minimum av respekt for hverandre som mennesker. Hvor et visst minimum av respekt for andre mennesker ikke er tilstede, som i eksemplene ovenfor, mener disse at inkapasitering vil være det minste ondet av mulige reaksjoner.

2.5 Den psykologiske dimensjonen av forsoning som konfliktløsning

Kriminalitet er årsak til mange skader, og det fokuseres ofte på de tapte materielle verdiene i kjølvannet av forbrytelser. En annen viktig type skade er de psykiske skadene hos ofre eller gjerningspersoner som kan sitte igjen i årevis etter handlingen. Psykiske skader, i form av frykt, skyldfølelse, fornektelse og hat, kan både skade personenes relasjoner til andre mennesker, og også utvikle seg til store problemer både av psykisk og fysisk art for både offeret og gjerningspersonen. Leif Petter Olaussen peker på at ofre og potensielle ofre for vold kan stenge seg ute fra resten av samfunnet på grunn av overdimensjonert frykt for nye voldshandlinger (Olaussen 1995). Med utgangspunkt i Olaussens artikkel kan vi dermed anta at kriminalitet kan ha konsekvenser for ofre både i snever og vid forstand.

2.5.1 Sinne, hat og bitterhet – følelser i kjølvannet av forbrytelser

Den psykologiske dimensjonen av tilgivelse og forsoning handler bl.a. om hva handlingen har gjort med den enkeltes selvilde og forhold til seg selv og andre. Fra offerets side kan en skadevoldende hendelse skape en opplevelse av sårbarhet og hjelpsløshet. Reaksjonen mot dette kan være tosidig. I noen tilfeller ”kan egoet beskytte seg mot disse ’narssistiske sårene’ ved å rette indre frykt, skyldfølelse mot

gjerningspersonen gjennom sinne og bitterhet” (Pingleton 1989, gjengitt i Gehm 2003:282). Sinnet kan i slike tilfeller lede til at offeret plasserer skylden for sin smerte på gjerningspersonen. Slike følelser kan imidlertid ta overhånd og produsere destruktive fantasier og frembringe raseri, hat og bitterhet. Dersom dette skjer, kan det skade offerets relasjoner til andre mennesker, og forårsake psykosomatiske skader og avledede psykiske skader (Diamond 1982, gjengitt i Gehm 2003:282). I andre tilfeller kan skyldfølelsen rette seg innover, og kan lede offeret til forsøk på å reparere skaden ved å straffe seg selv (Pingleton l.c.).

Leer-Salvesens undersøkelser blant drapsdømte menn viser at også gjerningspersonen kan møte de samme psykologiske problemene som offeret (Leer-Salvesen 1991). I Leer-Salvesens undersøkelsesutvalg var det både personer som plasserte skylden hos andre og personer som klandret seg selv for handlingen. De aller fleste av drapsmennene klandret seg selv for handlingen og oppga at de følte at de straffet seg selv hardere enn de pårørende etter drapsofrene gjorde. Noen av personene i undersøkelsen viste tegn på fornektelse av handlingene de hadde begått, og skjøv skylden fra seg. Leer-Salvesen hevder likevel at også de i utvalget som ikke uttrykte anger overfor drapsofferet eller dennes pårørende, opplevde skyldfølelse og selvklandring; men da rettet mot drapsmannens egen familie, som måtte gjennomgå skam og tap av en nær slektning på grunn av hans handlinger.

Leer-Salvesen hevder at sinne og hat er naturlige deler av en sorgprosess (Leer-Salvesen 1999:157) Dette blir også fastholdt av den amerikanske psykiateren Richard Fitzgibbons. Han peker på at sinne vekker et ønske om hevn som ikke forsvinner før det er vedkjent og gitt slipp på (Fitzgibbons 1986, gjengitt i Gehm 2003:282-283). Uten slik vedkjennelse og oppgivelse kan følelsen av sinne overfor seg selv eller andre fortsatt hvile på offeret tiår etter hendelsen. Tilslutt vil offeret måtte takle sinnet. Fitzgibbons peker på tre måter mennesker takler sinne på: fornektelse, uttrykkelse og tilgivelse. Han mener fornektelse er den verste måten. Uttrykkelse av sinne er anbefalt, men har liten betydning for å minske ønsket om hevn. Konklusjonen til Fitzgibbons er at ”sinnet er ikke fullt oppløst før det er tatt en bevisst beslutning om å gi opp ønsket om hevn, eller om å tilgi.”³⁶

---

³⁶ Ibid s. 283

Robert Enright har utformet en modell for tilgivelse som ut fra 20 konkrete steg kan lede et offer til tilgivelse overfor mennesker som har forårsaket en moralsk skade.³⁷ Modellen tar utgangspunkt i fire faser, hvorav den første er *avdekkingsfasen*, hvor offeret konfronterer sine negative følelser og uttrykker disse. I den neste fasen, *beslutningsfasen*, begynner offeret å eksperimentere med tanken på tilgivelse som en vei til personlig legedom, og forsøker å legge bort hevtanker mot gjerningspersonen. Deretter følger *arbeidsfasen*, hvor offeret demonstrerer villighet til å oppleve empati og medfølelse mot gjerningspersonen, og aksepterer å ikke gjengjelde ondt med ondt. Offeret får anledning til å vise sjenerøsitet mot gjerningspersonen, og forsoning kan kanskje skje som en del av denne fasen. I den siste fasen, *resultatfasen*, begynner offeret å kjenne en lettelse over tilgivelsesprosessen, og kan la sårene endelig begynne å gro.

2.5.2 Rettsapparatet – en arena for sorgprosesser?

Flere forskere trekker frem at et stadig løsere samfunn³⁸ har medført at det i dagens Norge er færre arenaer å vise angeren på enn i andre kulturer og i tidligere tider (Leer-Salvesen 1999:152). For eksempel var det i Norge på 1600-tallet en vanligere kulturell oppfatning at konflikter skulle løses raskt, enten ved hevn eller ved forsoning, noe som bl.a. hadde nær sammenheng med kirkens sterke påvirkning på folks hverdag (Sandmo 1999). I andre kulturer kan man også se at uttrykk for anger fortsatt spiller en større rolle i konfliktløsning enn i dagens Norge. To eksempler på dette finner man i blant maoriene i New Zealand (Consedine 2003) og i den japanske straffeprosessen (Hosoi 1999). Det finnes også mindre fjerntliggende eksempler. Paul Leer-Salvesen beskriver en opplevelse han hadde på en ortodoks gudstjeneste på den greske øya Lespos: Midt i gudstjenesten åpnes dørene og inn

”kommer en mann i førtiårene, kledd i svart dress, hvit skjorte, finsko og slips. Som til bryllup. Men det ble langt ifra spilt noen brudemars. Mannen krøp på alle fire oppover midtgangen mot alteret. Ved siden av ham gikk en kvinne, også kledd i sin fineste stas. Hun holdt hodet høyt, smilte og nikket til kjente, lot en hånd av og til skynde på mannebeinet som krøp ved siden av henne. Jeg har sjelden sett en så stolt kvinne, og en så ydmyk mann. Botsgangen endte ved alteret. Presten reiste bokstavelig talt mannen opp fra gulvet, tilsa ham syndenes forlatelse med ord fra Det nye testamentet, og gav ham et kyss. Det var ikke noen

---

³⁷ Informasjonen om Enrights modell er hentet fra nettsidene til The Forgiveness Institute tilknyttet University of Wisconsin, Madison. [online] Tilgang: <http://www.forgiveness-institute.org> [Siteret 15.03.04]

³⁸ Jeg bruker her ”løse samfunn” i den betydningen som er nærmere definert i Christie 1982.

tekster noe sted som fortalte hva denne mannen hadde gjort seg skyldig i. Men de to gikk sammen ut. Hun var like stolt i holdning og gange, og han virket slett ikke ødelagt. En ting er helt sikker og kan slås fast uten å kjenne noen av kapitlene i den livshistorien som bragte dette paret inn i en botsgang og en messe: I den grad denne kvinnen var et offer, ble hun ikke sittende igjen alene med skammen” (Leer-Salvesen 1999:74).

Dette er et eksotisk og uvant innslag sett med norske øyne. Leer-Salvesen begrunner dette med at ”den norske kontekst er fattig på ritualer i sin alminnelighet og på botsritualer i særdeleshets.”³⁹ Hva så, har vi behov for flere ritualer? Leer-Salvesen viser til offerundersøkelser foretatt både av ham selv og av andre, og hevder at mange ofre er ikke ute etter hevn eller gjengjeldelse, men etter muligheter for oppreisning og respekt; verdighet.⁴⁰ Han forestiller seg at gjerningspersonens offentlige ”kryping” og ydmykelse av seg selv kan hjelpe offeret å gjenopprette underskuddet av verdighet, og minske inntrykket av at han eller hun sitter igjen alene med skammen. Leer-Salvesen hevder at ”i sermonier og ritualer for bekjennelse av synd og bønn om tilgivelse, spiller de symbolske uttrykkene for underkastelse og oppreisning en stor rolle (...) Den som viser sin anger gjør seg selv liten gjør og den andre større.”⁴¹ Slike ritualer kan dermed hjelpe offeret å gjøre seg ferdig med saken, og kanskje til og med føle seg trygg nok til å tilgi gjerningspersonen. Likevel understreker Leer-Salvesen at ritualene også må vise respekt for gjerningspersonen: Noen må være der for å ”reise den skyldige opp, for å gjøre det synlig at en botsgang er noe annet enn en gapestokk.”⁴²

Leer-Salvesen hevder at det er et behov for arenaer, rammer og ritualer i samfunnet for å uttrykke anger og sorg. For å finne den rette plassen for slike ritualer bør det kanskje tas bruk av de arenaene hvor folk henvender seg naturlig for å gjøre bot eller forsones i dag – men hvor finner vi de naturlige ritualene for forsoning i vår moderne kultur? ⁴³

Kirker og trossamfunn er antakeligvis en viktig arena for uttrykking av anger. Jeg antar imidlertid at det er stadig sjeldnere at mennesker med konflikter eller med ønske om uttrykke sin anger, henvender seg til kirken for hjelp. Psykologer, rettsvesen og konfliktråd har nok overtatt en del av kirkens tidligere rolle her. Den

---

³⁹ Ibid s. 74

⁴⁰ Ibid s. 74

⁴¹ Ibid s. 144-145

⁴² Ibid s. 74

⁴³ Ibid s. 154

regjeringsnedsatte Maktutredningen, som siden 1998 har forsket på maktfordelingen i Norge, konkluderte høsten 2003 med at makten i samfunnet var flyttet til rettssalene.⁴⁴ Det er til rettsvesenet mennesker henvender seg for å løse uovernskomster og konflikter. Dessuten er domstolene et sted hvor ritualer, symboler og sermonier allerede har en fremtredende plass. Leer-Salvesen hevder at ”det eneste stedet der vi i vårt samfunn offisielt taler om soning og tvinger folk til soning, er i strafferetten” (Leer-Salvesen 1999:152). Dermed kan man kanskje ikke utelukke at domstolene også kan brukes som et sted hvor gjerningspersonen kan få uttrykke sin anger og ønske om tilgivelse og forsoning.

Imidlertid kan det tenkes at straffeprosessens rutiner og ritualer gjør at den – på samme måte som en begravelse – kan være konfliktdempende og kanskje legende for menneskene som er involvert. Ut fra et slikt ståsted kan det knyttes betenkeligheter til å åpne opp for mer bruk av følelser i retten, da en vil risikere å miste denne dempende effekten. En annen motforstilling er at dommerne kan påvirkes av utsagn og påstander som ikke kan bevises eller er relevante, men som ubevisst kan føre til at saken får et annet utfall enn ellers.

Likevel kan det være grunn til å spørre om ulempene med å gjøre straffeprosessen mer ”følelsmessig” ikke oppveies ved at enkeltmenneskene som tross alt er sentrum for straffesaken, etterpå kan oppleve prosessen som en berikelse, og derfra kunne gå videre i livet.

---

⁴⁴ Maktutredningens sluttrapport er offentliggjort i NOU 2003:19.

3 Kan elementer av tilgivelse og forsoning få en plass i straffeprosessen?

”Hvilken logikk, og etikk, gjør det så opplagt at straff skal gis prioritet fremfor fredskaping? Du mistet et øye som følge av min helt forkastelige handling, men jeg vil gi deg mitt hus. Du skadet meg med din vanvittige bilkjøring, men jeg tilgir deg. Straff er pine som er ment slik. Har denne tilsiktede pine prioritet som instrument for å gjenreise ødelagte verdier? Har slik pine fordeler fremfor verdier som forsoning, gjenoppbygging og tilgivelse?”

Nils Christie

3.1 Straffeprosessen i de alminnelige domstolene

Domstolprosessen er i Norge og de fleste vestlige land delt i to; straffeprosessen regulerer de sakene hvor samfunnet reagerer mot enkeltpersoners lovstridige handlinger og sivilprosessen gir bl.a. enkeltmennesker som har blitt utsatt for en skadevoldende handling mulighet til å få avgjort stridsspørsmålet ved dom. Jeg vil her kun ta for meg problemstillinger knyttet til straffeprosessen.

3.1.1 Partsroller og temaet i straffesaker

Et sentralt trekk ved den norske straffeprosessen er at det kun er den offentlige påtalemyndigheten og den tiltalte som er parter i saken. Etter strprl § 296 (1) skal avhøret av tiltalte og vitner i saken i utgangspunktet begrenses til forklaringer ”som kan antas å være av betydning for saken”. Med dette menes forhold ved saken som kan belyse hvorvidt den tiltalte er strafferettslig skyldig i lovbruddene i tiltalebeslutningen. Andre forhold, som f.eks. om den tiltalte angrer på handlingen han har begått, og eventuelt ønsker å gjøre opp for seg overfor ofre og pårørende, er i utgangspunktet saken uvedkommende. Dette stadfestes også i strprl § 133 (1) hvor det står at vitner skal oppfordres til å fortelle det de vet om ”gjenstanden for bevisførselen”, som igjen er begrenset til skyld- og straffespørsmålet.

3.1.2 Er det behov for reformer?

Offeret eller de pårørende i straffesaker har en ganske begrenset rolle i dagens straffeprosess. Det er påtalemyndigheten som beslutter om det er grunnlag for reise tiltale mot gjerningspersonen, og som da fører saken i retten. Offeret kan bli kalt som vitne, men da for å vitne om de bevismessige eller rettslig relevante forholdene i saken. Om offeret ønsker å engasjere seg i straffesaken, har han eller hun ingen formell status i saken, utover å kunne være ordinært publikum. Ofre eller pårørende som ønsker å anlegge sivil erstatningssøksmål mot en gjerningsperson har i noen tilfeller anledning til å føre den sivile saken innenfor rammen av straffesaken. Offeret vil da få oppnevnt en offentlig betalt bistandsadvokat som får ta ordet i løpet av prosessen for å fremme erstatningssaken, men som ikke skal uttale seg i straffespørsmålet.

Det er politisk enighet på Stortinget om å styrke offerets rolle i møte med sin overgriper, særlig i forbindelse med seksuallovbrudd og andre alvorlige lovbrudd, og konkrete lovendringsforslag går oftere i retning av å gi offeret rettigheter i straffeprosessen. Vinteren 2003 sendte justisdepartementet på høring en utredning utarbeidet av dr.juris Anne Robberstad om å gi offeret slike utvidede rettigheter (Robberstad 2002). Prosessen skissert av Robberstad åpner bl.a. for at gjerningspersonen og offeret skal ha partslignende roller i retten, og kan dermed oppfattes som en tilnærming til konfliktrådene på dette området. Den skiller seg imidlertid fra konfliktrådene ved at det fortsatt vil være en tredjepart inne i bildet, aktor, som vil være anklager i forhold til gjerningspersonen. Dessuten vil mekling og forsoning ikke være aktuelt, bl.a. fordi en i straffesaker nettopp befinner seg i retten fordi påtalemyndigheten er overbevist om at den tiltalte kan og bør straffes.

Organisasjoner som jobber for å styrke rollen til ofre og pårørende etter alvorlige forbrytelser, møter beskyldninger om at de er hevngjerrige og bitre. Selv hevder disse organisasjonene at de jobber for å styrke *rettsvernet* til ofrene, da de mener at dagens system gir flere rettigheter til gjerningspersonene enn til ofrene. En organisasjon som har satt temaet på dagsordenen er Stine Sofies stiftelse, ledet av moren til en av de drepte jentene i Baneheia-saken, Ada Sofie Austegård, som oppgir at målet for deres virksomhet er å sikre ofre og pårørende ”en verdig og rettferdig behandling i

rettsystemet.”⁴⁵ I samfunnsdebatten har de konkrete forslagene fra offer-organisasjonene ofte gått i retning av å heve det generelle straffnivået, og særlig for voldskriminalitet og seksuallovbrudd. I enkeltsaker har også andre ofre fått bred mediadekning. For eksempel ble det i under straffesaken mot de drapstiltalte i Benjamin Hermansen-saken, hvor en 15-årig ble knivdrept av to gutter med bakgrunn i nynazistisk og rasistisk ideologi, satt søkelys på de pårørendes ønske om strengere straff⁴⁶ og offerets mor, Marit Hermansen, fikk også bred mediaomtale. Enda et eksempel på de pårørendes behov for å se noen få ansvaret for deres tap, ser man i Sleipner-saken, hvor kapteinen og rederiet på hurtigfergen Sleipner ble tiltalt etter ulykken som kostet 16 mennesker livet. Da kapteinen som førte fergen ulykkesnatten ble frifunnet i tingretten, ble dommen møtt med store protester blant flere av de pårørende og overlevende etter ulykken. Debatten som fulgte ble ført i sterke ordelag, og en av de som rykket ut mot de pårørende var jussprofessor Kai Krüger ved Universitetet i Bergen, som i media hevdet at ”de etterlatte kan ikke ha krav på hevn i situasjoner der vi snakker om såkalt menneskelig svikt.”⁴⁷

3.1.3 Mulige endringsmodeller

Forutsatt at tilgivelse og forsoning er ønskelig som et ledd i straffeprosessen, stiller det seg mange spørsmål ved hvordan disse fenomenene best kan implementeres i prosessen. Et sentralt spørsmål er *når* en eventuell forsoning eller tilgivelseshandling bør skje – før den rettslige behandlingen, under rettsbehandlingen som et ledd i selve rettssaken eller etter endt soning av straffen? Her vil fordelene med at gjerningspersonen og offeret får avstand til saken etter hvert som tiden går, tale for at forsoningen og tilgivelsen utsettes en stund. Samtidig vil det kunne være ønskelig for begge partene å legge fra seg saken ganske tidlig for å unngå de psykiske belastninger som tilgivelse og forsoning bl.a. skal prøve å motvirke. Tidsperspektivet er altså en vanskelig balansegang.

Jeg vil skissere opp fire ulike modeller hvordan elementer av tilgivelse og forsoning kan tenkes implementert i straffeprosessen. Selvsagt finnes det et utall ulike

---

⁴⁵ Austegård og Stine Sofies stiftelse har ved flere anledninger gitt uttrykk for sitt syn i pressen, her referert fra avisoppslaget ”Kjemper for balanse i straffesaker” i Adresseavisen 10. desember 2002 og kronikken ”Offerets advokat må bli hørt i retten” i Aftenposten 4. mars 2003.

⁴⁶ Dagbladet 11. november 2002, under overskriften ”Håper på strengere straff”

⁴⁷ Bergens Tidende 12. November 2002, under overskriften “-Hevntanken hører til i primitive samfunn”

muligheter og kombinasjoner for hvordan dette kan gjøres, og mine fire modeller vil kun være et utgangspunkt i så måte. I tabell 1 nedenfor vil jeg skissere hvordan jeg ser for meg at ulike typeelementer av tilgivelse og forsoning kan passe med ulike lovbruddskategorier. De fire modellene kombinerer ulike varianter av disse typeelementene i forhold til tidsperspektivet og hva slags lovbrudd det dreier seg om.

3.1.3.1 Partsmodellen

Partsmodellen innebærer at offeret gis status som part i straffesaker, og blir representert av en bistandsadvokat som supplerer aktor som gjerningspersonens motpart. En slik modell er foreslått av dr.juris Anne Robberstad i en offentlig utredning for Justisdepartementet, som ble sendt på høring vinteren 2003⁴⁸. Modellen kjennetegnes ved at den lar offeret og gjerningspersonen konfronteres i større grad enn i dag, og kan kanskje være et steg på veien til å ”gi konflikten tilbake til partene”. Partsmodellen ligner på hvordan straffesaker blir behandlet i konfliktråd. Jeg viser til punkt 3.2 om nærmere trekk ved konfliktrådsbehandlingen.

En fare ved partsmodellen er at fokuset for offeret blir gjengjeldelse fremfor konfliktløsning. Dessuten kan modellen føre til at rettssystemet blir ubalansert ved at det er to aktører i retten som kjemper mot tiltalte, som bare har én forsvarer. Én mulig måte å kompensere for dette er at påtalemyndigheten trer ut av saken, og at straffesaker gjøres sivilrettslige.

Dersom alle straffespørsmål gjøres til sivilrettslige tvister mellom gjerningspersonen og offeret vil det offentlige kun ha en begrenset rolle. Poli og påtalemyndighet vil i slike saker kun delta for å sikre at gjerningspersonen møter opp i retten, og for å påse at en eventuell erstatning blir betalt. Sanksjonene som kan bli idømt vil kunne være økonomiske bidrag eller at den dømte yter offeret en tjeneste, på samme måte som i sivilprosessen. Fengsel blir dermed unødvendig. Ved å gjøre straffespørsmål sivilrettslige vil det bli lettere å dømme gjerningspersonen i retten. Dette fordi det er ulike skyldkrav i sivile saker og straffesaker. I straffesaker må det bevises *over en hver rimelig tvil* at tiltalte er skyldig. Dette vil si at retten skal være sikker på at den tiltalte har gjort det som står i tiltalen for at han skal dømmes (Eskeland 2000:502). Dette er fordi det knytter seg mer negativ stigma ved å bli straffedømt enn ved å bli dømt i et

sivilt søksmål. Derfor er beviskravene annerledes i sivile saker. Her skal dommeren ta stilling til hvem av partene det er *mest sannsynlig* at har rett. Det er altså et krav om sannsynlighetsovervekt (51%) for å dømme hver av partene. Her er også partene likestilt, i motsetning til i straffeprosessen, hvor det er påtalemyndigheten som må overbevise retten for å sikre domfellelse.

Som nevnt knytter det seg mye stigma ved å bli straffedømt, og dette kan gjøre det vanskelig for gjerningspersonen å få en ny start når straffen er sonet. Det er rimelig å anta at det føles mer stigmatiserende å bli straffedømt enn å bli dømt i en sivil sak. Et interessant spørsmål er om også ofre føler det på samme måte – om sivile saker oppleves å ikke ha en fullgod funksjon i og med at de ikke påhefter den samme moralske fordømmelsen. I sivilrettslige konflikter virker det som om fokuset er mer på verdien av det tapte enn på gjerningspersonen, og ved å la straffespørsmål bli behandlet som en sivilrettslig tvist kan man kanskje også flytte fokuset i saken fra gjerningspersonen til skaden han har påført noen.

Imidlertid vil en slik modell ha mange ulemper. Én følge er den økte risikoen for at uskyldige blir dømt. En annen er at grensdragningen for hvem som er offer i saken, og dermed som kan gå til sak mot gjerningspersonen, kan bli vanskelig: Hvem er offeret etter et drap eller en voldtekt? Kan det ikke også være familien og nærstående? Og er vi ikke alle ofre når hærverk og biltyverier får forsikringspremiene til å stige? Eller når skatteundragelse medfører høyere skatter og avgifter for resten av befolkningen? En tredje bekymring er at en slik modell kan gjøre det nærmest til et rettskrav å se andre mennesker bli strengest mulig straffet for det de har gjort. I dagens straffeprosess er det påtalemyndigheten som skal avgjøre om det er hensiktsmessig å løse saken ved å ta ut tiltale og påstand om fengselsstraff, eller om det isteden – av hensyn til samfunnet eller til gjerningspersonens fremtid – bør reageres med påtaleunntatelse, eller med påstand om samfunnsstraff eller betinget dom om saken først skulle komme for retten. Til sist møter man problemet med om vi kan klare oss uten fengselsstraffen i det hele tatt. Nils Christie står for det han kaller en minimalisme i forhold til hva samfunnet skal straffeforfølge. Han peker imidlertid på at det kan tenkes tilfeller hvor mange i befolkningen vil kreve at det iverksettes samfunnsreaksjoner mot overtredere av viktige normer, og at straff da kanskje kan være uunngåelig (Christie 2004:104).

---

⁴⁸ Utredningen ”Kontradiksjon og verdighet” av Anne Robberstad ble avgitt 1. februar 2002. [online]

3.1.3.2 Prosessmodellen

Denne modellen kjennetegnes ved at elementer av tilgivelse og forsoning inngår som mer eller mindre faste deler av prosessen i retten. Dette kan gjøres på ulike måter. For det første kan det bli satt av tid i retten for at både ofre og tiltalte kan få fortelle sin historie, også om omstendigheter som ikke er juridisk relevante i den aktuelle saken. Formålet er at alle sidene av saken skal komme frem, slik at ofre kan få en forståelse av hvorfor gjerningspersonen begikk den aktuelle handlingen, og kunne se ham som et helt menneske, og ikke kun som overgriper. Samtidig kan det gis en mulighet for at tiltalte kan få en større forståelse av konsekvensene av sine handlinger gjennom å høre offerets historie. Undersøkelser blant gjerningspersoner viser at disse kan få en ny opplevelse av hendelsen ved å bli konfrontert med ofrenes versjon av historien (Leer-Salvesen 1999:122). Slik kan prosessmodellen kanskje ha en individualpreventiv funksjon.

For det andre kan man bygge inn som en fast del av prosedyren for tingretten i tilståelsessaker (tidligere forhørsretten) at tiltalte blir spurt om han ønsker å be om unnskyldning overfor samfunnet og ofre. Ofre må ikke være tilstede i retten og behøver derfor ikke å respondere på en eventuell unnskyldning, noe som reduserer risikoen for et press på offeret. En bør uansett vise forsiktighet i forhold til prosesser som kan direkte eller indirekte oppfattes som press på ofre om å komme en slik unnskyldning i møte der og da, da dette kan bli et nytt overgrep overfor offeret.

Et kjennetegn med prosessmodellen er at det offentlige, gjennom bruk av prosessritualene, anerkjenner også andre sider av hendelsen enn de rettslig relevante, og legger til rette for at menneskene i saken får en følelse av å bli hørt i all offentlighet. Dette kan være første steg til senere forsoning mellom gjerningspersonen og offeret utenfor rettssalen. En svakhet med modellen er at den, tross alle forhåndsregler, kan virke som press på offeret eller gjerningspersonen om å tilgi eller be om tilgivelse uten at dette bygges på en reell frivillighet og uten at tiden er moden for det.

3.1.3.3 Tilbudsmodellen

Tilbudsmodellen består i at det offentlige gir offeret og gjerningspersonen tilbud om å delta i forsoningsprosesser parallelt med rettssaken, men at slike prosesser skjer

utenfor rettssalen og isolert fra den offentlige straffeforfølgingen. Dette kan f.eks. skje ved at offeret og gjerningspersonen blir invitert til å møtes i en sermoni eller et rituale hvor de kan få snakke ut om hvordan de har opplevd hendelsen og forsones, dersom det er mulighet for dette. Til forskjell fra den ovennevnte prosessmodellen, vil det offentlige i tilbudsmodellen ikke delta i forsoningsprosessen, men forholde seg mer til straffespørsmålet slik som i dag.

Leer-Salvesen peker på at ”offerets svake stilling i prosessen og juristers tradisjonelle vegring mot å få for mye å gjøre med eksistensielle spørsmål, svekker domtolenes mulighet til å fungere som et offentlig botsrituale” (Leer-Salvesen 1999:149). I tilbudsmodellen vil man ikke få utnyttet rettssalens legitimitet og høytidelige sermoni i samme grad som ved partsmodellen og prosessmodellen. Derimot vil offeret og gjerningspersonen få mer tid og anledning til å forsøke å løse konflikten i et annet fora. Dette foraet kan bestå av offeret og gjerningspersonen alene, eller med en tredjeperson i tillegg. En mulighet er at dommeren eller en annen autoritetsperson tilbyr seg å bistå ved en forsoningsprosess utenom den ordinære straffeprosessen, eller at det etablerte systemet med konfliktråd benyttes i økt grad.

3.1.3.4 Etter soning-modellen

Denne modellen tar utgangspunkt i tidspunktet etter at dom er falt og straffen er ferdig sonet. Det kan gis tilbud til den straffedømte og offeret om å delta i frivillige samtaler og eventuelt en symbolsk oppløsning av konflikten ved avslutningen av straffesoning. Flere kriminologer og rettsosionologer har vært inne på denne tanken. Leer-Salvesen trekker frem muligheten for å ha en egen sermoni ved endt soning av fengselsstraffen, hvor gjerningspersonen formelt blir tilgitt (Leer-Salvesen 1999:179). Andre mener dette også kan gjøres direkte i forlengelsen av straffesaken og før soningen. Formålet er å gi tilgivelsen formelle rammer og la disse rammene lede menneskene inn i personlig forsoning om de klarer dette.

På den andre siden kan slike former for sermoniell, institusjonalisert tilgivelse fort bli tomme ord uten realitet. Dersom ”tilgivelse” og ”forsoning” reduseres til remser av ord raskt lest opp på tampen av en straffesak, eller som en automatisk rutine på vei ut av fengselet, vil de positive effektene av forsoningen neppe realiseres. Kanskje kjernen i forsoningen er nettopp det menneskelige innslaget i et ellers svært systemorientert paradigme?

En annen variant av denne modellen er at gjerningspersonen får en mulighet til å få en symbolsk avslutning på hendelsen, selv om offeret eller de pårørende ikke deltar. I mange tilfeller vil ofre og pårørende ikke ønske å tilgi eller forsones. I andre tilfeller, f.eks. i drapssaker, kan gjerningspersonen føle at den eneste personen som har mulighet til å tilgi ham er død (Leer-Salvesen 1991). I slike tilfeller kan etter-soning-modellen innbefatte en sermoni hvor gjerningspersonen er hovedaktør. Leer-Salvesen beskriver den tidligere praksis i mange fengsler med at den straffedømte før han ble løslatt, fikk en samtale og et håndtrykk fra fengselsdirektøren (Leer-Salvesen 1999:179), og stiller spørsmålet om ikke en større grad av symbolikk og ritualer for å markere avslutningen på hendelsen ville være formålstjenelig⁴⁹. I så tilfelle vil man ihvertfall kunne rekke en utstrakt hånd til én av partene, selv om offeret ennå ikke føler seg klar for forsoning eller ikke er tilgjengelig.

3.2 Behandling av straffesaker i konfliktråd

Konfliktrådet er ikke en del av domstolsystemet, men er et frivillig tvisteløsningsorgan i regi av det offentlige. Konfliktrådet tar imot konflikter av både sivilrettslig og strafferettslig karakter. Henvendelse til konfliktrådet kan skje enten direkte fra partene i en tvist, eller fra påtalemyndigheten, dersom både offeret og gjerningspersonen samtykker.

Nils Christie har tatt til orde for at konfliktrådene må forbedres for å kunne få den tiltenkte effekten. Han hevder at konfliktrådene får for få saker, for små problemer, og de problemene de får er ofte ikke mellom to mennesker, men mellom en gjerningsperson og et ikke-personifisert offer (Christie 2004:104). De fleste straffesakene som blir henvist til konfliktrådene gjelder mindre alvorlige saker som naskerier, skadeverk, mobbing og trusler⁵⁰. Etter straffeprosesslovens § 71a kan de fleste forseelser og forbrytelser henvises til behandling i konfliktråd, såfremt de "egner seg for det". I Riksadvokatens rundskriv med veiledning til påtalemyndigheten om hvilke saker som skal henvises, er dette tolket relativt snevert. Riksadvokaten uttaler:

"Overføring til konfliktråd skal i første rekke skje i saker hvor reaksjonen ellers ville ha vært påtaleunntatt, bot eller betinget dom. Hvis saken kvalifiserer til ubetinget fengsel kan den ikke avgjøres med konfliktrådsbehandling. Således vil

---

⁴⁹ Ibid s. 103

⁵⁰ Hvilke saker som i praksis preger konfliktrådene er kort omtalt på Konfliktrådssekretariatets egne hjemmesider, <http://konflikt.com/newpage3.htm> [Sisert 16.03.04]

overføring av saken til konfliktråd vanligvis også være utelukket når samfunnstjeneste er en aktuell reaksjonsmulighet (...) Typiske saker egnet for behandling i konfliktråd vil være vinningskriminalitet, brukstyveri og skadeverk. Ordningen vil også kunne være egnet for enkelte legemsfornærmelser, i første rekke når handlingen springer ut av en forutgående konflikt.”⁵¹

I tillegg gir Riksadvokatens rundskriv beskjed om at det er konflikter hvor det kan skilles ut en konkret skadelidt som offer, som bør behandles i konfliktråd. Saker som gjelder overtredelse av straffebud som verner utelukkende offentlige interesser skal derfor ikke oversendes konfliktrådene. Hvor en konkret person er skadelidende på grunn av en slik overtredelse kan saken for dennes vedkommende likevel bringes inn for konfliktrådene, så fremt det ikke dreier seg om brudd på vegtrafikkloven, som Riksadvokaten uttrykkelig unntar.

Om man skal ta Christies bekymringer på ordet, kan det skisseres to konkrete tiltak for å avhjelpe konfliktrådenes begrensinger. For det første kan påtalemyndighetens retningslinjer (som fastsatt ved Riksadvokatens rundskriv ovenfor) endres slik at en større andel saker vurderes overført til konfliktråd enn i dag. For det andre kan det settes som krav om at hvor en av partene er en juridisk person (en bedrift, selskap, organisasjon e.l.) skal bedriftslederen eller direktøren møte i konfliktrådet, for å unngå at konfliktrådene blir en arena for profesjonelle representanter.

3.3 Farer med å implementere tilgivelse og forsoning i straffeprosessen, og med å overlate viktige saker til konfliktrådene

Elementer av forsoning og tilgivelse i offentlig regi innebærer en risiko for at disse prosessene kan få uønskede følger. Jeg vil trekke frem seks slike farer som kan følge med en økt bruk av tilgivelse og forsoning i offentlig regi. Innslaget av disse farene vil avhenge av om eventuell tilgivelse og forsoning skal innebære at straffen frafalles, se tabell 2 nedenfor.

3.3.1 Prosessen kan skape press på offeret om å forsones eller tilgi

Christie peker på at en fare ved slike prosesser er at de kan skape et direkte eller indirekte press på offeret om å tilgi eller å delta i forsoning (Christie 2004:103). Dersom det ligger en implisitt forventning om at offeret skal tilgi, eller hvis det skjer en

---

⁵¹ Riksadvokatens rundskriv R. 2581/93, Del II-nr.2/1993 [online] Tilgang:

konfrontasjon mellom partene, kan offeret føle at han ikke har et reelt valg, men må komme gjerningspersonen i møte. Dersom offeret ikke føler seg klar for å tilgi gjerningspersonen eller forsones med ham, kan et slikt press være et nytt overgrep overfor offeret. Frivilligheten, som nevnt som en antatt forutsetning for tilgivelse og forsoning under punkt 2.3.1, vil da være svekket.

3.3.2 Konflikten kan blusse opp

En konsekvens av at elementer av tilgivelse og forsoning implementeres i straffeprosessen er at offeret og gjerningspersonen møtes og konfronteres i større grad enn i dag. I dag inviterer prosessen i retten i liten grad til at offeret og gjerningspersonen skal henvende seg til hverandre. Dersom dette endres kan det føre til at straffeprosessen får en mer følelsesmessig karakter, og at sinne, bitterhet og beskyldninger i større grad blir uttrykt. Det er rimelig å anta at en slik prosess i noen tilfeller vil kunne øke konfliktnivået i saken.

3.3.3 Forsonings- og tilgivelsesprosessen kan misbrukes

I straffeprosesser hvor gjerningspersonen kan få en fordel ved å be om tilgivelse eller delta i forsoning, vil det alltid være en fare for at gjerningspersonen kan bli fristet til å ta på seg en falsk rolle som ”angrende synder”. Govier kaller dette ”krokodilletårer-problemet” (Govier 2002:131-132). Dette vil særlig kunne komme på spissen i den grad de alternative prosessene kan gi fritak for straff. Et eksempel fra Sannhetskommisjonen i Sør-Afrika belyser dette: Sannhetskommisjonen hadde myndighet til å gi amnesti – fritak for straff – overfor personer som hadde utført alvorlige menneskerettsbrudd under Apartheid-regimet. Som en følge av dette kom en stor del av henvendelsene til Sannhetskommisjonen fra ordinære lovovertrедere som forsøkte å fremstille sin forbrytelse som politisk motivert for å kunne få amnesti.⁵²

En like stor fare ved at gjerningspersonen får en fordel ved å delta i tilgivelses- og forsoningsprosesser kan være at gjerningspersonen kan *mistenkes* for å ha skjulte motiver for sin deltakelse. Slike mistanker kan føre til gjerningspersonen ikke blir trodd, og opplever å bli avvist i en situasjon hvor han har gjort seg selv sårbar. Dessuten kan

---

<http://odin.dep.no/archive/jdvedlegg/01/02/Runds033.pdf>

⁵² ”Sannhetskommisjoner”, Trygve Bendiksbj, Tor Tanke Holm og Anita Kristensen (NUPI), Hvor Hender Det, Nr 27 (1998-99). [online] Tilgang: <http://www.nupi.no/IPS/filestore/hhd9927.htm> [Sitert 16.03.04]

manglende tillit til gjerningspersonens bønn om tilgivelse gjøre at offeret fjerner seg fra forsoningsprosessen og forsterker sine følelsesmessige anklager mot gjerningspersonen.

Disse farene kan kanskje begrenses dersom fordelene gjerningspersonen får ved å delta i tilgivelses- og forsoningsprosesser er mer av en psykologisk og følelsesmessig karakter, ved å gjøre seg ferdig med saken – fremfor ved fordeler knyttet til straffen og straffelengden.

Hvis tilgivelse og forsoning innebærer at konflikten skal løses mellom offeret og gjerningspersonen alene, f.eks. i konfliktråd eller i andre sivilrettslige fora hvor en kompensasjon eller reparasjon til offeret står mer i fokus enn tradisjonell straff, vil de to ovennevnte farene også kunne være tilstede. Christie hevder at det også kan tenkes en motsatt fare: En gjerningsperson som opplever svært sterk anger kan tenkes å love for mye i kompensasjon til offeret, og sette seg selv i en uforholdsmessig situasjon (Christie 2004:102-103). Det kan derfor være grunn til å beskytte gjerningspersonen mot seg selv. I dagens konfliktrådsordning er det laget en slik sikkerhetsventil i konfliktrådslovens § 14, ved at mekleren i straffesaker skal nekte å godkjenne avtalen mellom partene dersom den ”i urimelig grad favoriserer den ene av partene eller er uheldig av andre tungtveiende hensyn” (Holmboe 2002:121-123).

3.3.4 Ulike løsninger på like typer lovbrudd kan oppleves urettferdig

Et av hovedprinsippene i straffeprosessen er likhetsprinsippet. Alle like tilfeller skal behandles likt, slik at systemet ikke skal oppleves urettferdig og slik at det sikres en viss grad av forutberegnelighet for borgerne. Ordninger hvor en gjerningsperson som blir tilgitt eller deltar i forsoningsprosesser med dette slipper formell straff, kan føre til at straffeprosessen oppleves som urettferdig av gjerningspersoner som ikke får den samme velvillige behandlingen. Særlig gjelder dette fordi deltakelse i slike prosesser avhenger i stor grad av offerets vilje og mulighet til å tilgi eller forsones. Dermed kan gjerningspersoner som møter et overmåte sjenerøst offer, slippe billigere unna enn gjerningspersoner med et offer som har en annen holdning, eller som ikke makter å tilgi eller forsones.

Det kan imidlertid spørres om likhetsprinsippet, slik det praktiseres i dag, har reell betydning. Det ingen helt like saker i rettsapparatet og ved straffutmålingen blir det ofte lagt vekt på gjerningspersonens livssituasjon, hvilken effekt soningen vil ha på ham, anger og vilje til å leve et lovlydig liv etter endt soning. Dermed blir ikke likhetsprinsippet slavisk fulgt i alle tilfeller. Dette er også intensjonen med vårt

rettsystem, hvor dommerne blir gitt vid adgang til å utvise skjønn istedenfor å arbeide ut fra tabeller hvor en nærmest matematisk kunne beregnet straffen. Imidlertid er de forholdene som vil påvirke straffeutmålingen i stor utstrekning avhengig av gjerningspersonens egne valg og handlinger, mens straffrihet begrunnet i tilgivelse eller forsoningshandlinger vil avhenge av en annen persons, offerets, valg. Dermed vil kanskje et slikt alternativt system kunne oppfattes som mer urettferdig enn dagens straffeprosess. Konfliktrådene representerer imidlertid en type ordning hvor offeret kan få makt over gjerningspersonen ved at han eller hun enten kan velge å delta i konfliktrådsbehandling, eller kan motsette seg behandling i konfliktråd, med den følge at gjerningspersonen blir straffet. Dette er likevel ikke antatt å stride mot likhetsprinsippet. Det er imidlertid lagt inn en sikkerhetsventil i konfliktrådsinstituttet som skal hindre urimelige avgjørelser, jfr. konfliktrådslovens § 14 (Holmboe 2002:121-123).

3.3.5 Forsoningsprosessen kan bli profesjonalisert

I denne oppgaven har jeg fremhevet som positive sider ved tilgivelses- og forsoningsprosesser at det menneskelige i en konflikt får økt deltakelse. Dette kan lede til at følelser blir uttrykt og at sår kan leges. En fare med en institusjonalisering av tilgivelse og forsoning er at hvor offeret er en juridisk person (et selskap eller en organisasjon) og ikke en fysisk person, har ikke representanten for selskapet nødvendigvis en interesse i saken eller gjerningspersonen. Christie hevder at dette er et problem ved bruken av konfliktrådene (Christie 2004:104). Han mener at konfliktrådene blir brukt for mye i småsaker, f.eks. ved naskeri, hvor representanten fra butikken kan vise seg å møte i konfliktrådet som en del av jobben sin, og dermed ikke alltid har et følelsemessig forhold til verken selskapets økonomiske tap eller til gjerningspersonen. Det kan i slike tilfeller være mindre vilje til å inngå kompromisser, og offeret vil i stor grad være ute etter en økonomisk kompensasjon.

Dette kan også være en fare ved forsonings- og tilgivelsesprosesser i straffeprosessen: Hvis gjerningspersonen ikke møter et menneske med en personlig historie om handlingens konsekvenser i offerrollen, kan mulighetene for anger og forsoningsvilje minske hos gjerningspersonen, med følger for offerets vilje til å tilgi eller forsones.

3.3.6 Tilliten til strafferettspleien kan bli svekket

I et sivilisert samfunn er et strafferettsapparat avhengig av tillit. Dersom store deler av befolkningen får inntrykk av at rettsystemet er urettferdig eller utilstrekkelig for å beskytte innbyggerne, kan tilliten til systemet svekkes. En slik svekkelse av tilliten kan få følger for folks bruk av rettsapparatet for å løse konflikter, og kan lede til at folk tyr til selvtekt for å løse konflikter. På denne bakgrunn skrives det mye i offentlige proposisjoner og juridiske domsbegrunnelser om at straffenivået og straffeformene må være i tråd med ”den almenne rettsoppfatning”.

Elementer av forsoning og tilgivelse i straffeprosessen kan føre til at straffeprosessen oppfattes som unntakende overfor krenkende handlinger som krever en reaksjon. Begrunnelsene for kravet om en reaksjon kan være at det er behov for straff som et symbol på samfunnets fordømmelse av handlingen eller for å beskytte befolkningen mot nye krenkende handlinger. I den grad gjerningspersoner slipper straff ved å delta i tilgivelses- eller forsoningsprosesser, kan altså tilliten til straffeprosessen svekkes. Denne faren vil trolig være sterkest til stede hvor konsekvensene av tilgivelses- og forsoningsprosesser er at straffen bortfaller. Hvor gjerningspersonen blir straffedømt uavhengig av om det skjer tilgivelse eller forsoning, vil det derimot ikke være samme grunnlag for skepsis mot rettssystemets handlekraft ut fra denne begrunnelsen.

4 Konklusjon

Som vist mener mange psykiatere og viktimologer at tilgivelse og forsoning har en positiv effekt for de ofre og pårørende som makter å delta i slike prosesser. Også for de gjerningspersonene som er åpne for å motta tilgivelse og forsones med sitt offer, vil dette kunne hjelpe dem å komme videre i livet. Jeg tar derfor utgangspunkt i at tilgivelse og forsoning kan være gode utfall for problemer som oppstår mellom mennesker, i den grad man er oppmerksom på de farene som kan knytte seg tilgivelses- og forsoningsprosesser. Slike forsoningsprosesser skjer allerede i dag i offentlig regi, både ved konfliktrådene, ved rettsmekling og ved ulike meklingsordninger utenfor rettssystemet.

Bør elementer av tilgivelse og forsoning i større grad tas inn i straffeprosessen? Jeg tror det er grunner til å vurdere dette. Det er et uttrykt ønske både fra ofre og gjerningspersoner om å bli mer hørt i forbindelse med det strafferettslige oppgjøret etter et lovbrudd. Det er fra flere hold påpekt at domstolene er altfor opptatt av juridiske problemstillinger, og ikke gir nok rom for det menneskelige aspektet ved hendelsen. Jeg er imidlertid skeptisk til å gjøre rettssalene til en arena hvor tilgivelsen og forsoningen får en svært stor plass, både på grunn av risikoen for nye overgrep fra begge sider, og dessuten fordi det å gi tilgivelsen stor betydning også kan innebære å gi rom for hevn og gjengjeldelse. For meg synes tilgivelse og forsoning som for store og komplekse fenomener til å kunne bli redusert til juristmat i en straffesak. Derimot virker det som det er større muligheter for at offentlige prosesser og reaksjoner i kjølvannet av et lovbrudd kan gjennomføres på en måte som gir de menneskelige deltakerne i saken en mulighet til å påbegynne tilgivelses- og forsoningsprosesser som kan fortsette og avsluttes utenfor den offentlige regi. Dette kan gjøres bl.a. ved at menneskene i saken; gjerningspersonen, offeret og de pårørende får anledning til å fortelle fritt i retten under behandlingen av straffesaken hvordan de opplevde hendelsen, og hva som har skjedd i kjølvannet av denne (jfr. den ovennevnte prosessmodellen). Dette vil bl.a. innebære å endre straffeprosesslovens §§ 133 (1) og 296 (1) slik at temaet for vitneforklaringene fra den tiltalte, ofre og pårørende ikke lenger begrenses til det som er relevant for

straffesaken. Forklaringene behøver ikke å få noen betydning for det strafferettslige skyldspørsmålet eller for straffeutmålingen, men vil gi både offeret og gjerningspersonen en følelse av å ha blitt hørt. Ved å plassere et slikt innslag i straffeprosessen kan en kanskje utnytte den sermonielle rammen som domstolprosessen tilbyr som ramme for lovbruddet, til å lege en del av de menneskelige sårene som har oppstått som en følge av hendelsen. Dersom elementer av tilgivelse og forsoning på en slik måte implementeres i straffeprosessen, vil det være viktig at offeret skjermes mot et press for å tilgi eller forsones med gjerningspersonen. Frivillighet, både i forhold til å dele egne opplevelser og til å lytte til den andre personens beretning, er viktig for å hindre et slikt press.

En slik mulighet til å komme med personlige uttalelser rettet mot ofrene kan være særlig viktig i tilståelsessaker. Forutsetningen for slike saker er jo at gjerningspersonen har lagt alle kortene på bordet. Likevel er hans anger av liten rettslig betydning for saken, og blir derfor sjelden tema i gjennomgangen av saken. Kanskje ville det gjøre en eventuell senere forsoning lettere om gjerningspersonen rutinemessig ble spurt om han ønsket å ytre en unnskyldning til samfunnet eller offeret, som en del av avhøret i retten?

Tatt i betraktning presset på domstolsystemet og gjeldende verdier i befolkningen, bør konfliktrådene brukes i større grad enn i dag. Konfliktrådene er der allerede, men blir for lite brukt. I straffesaker er det trolig påtalemyndigheten som har mye av ansvaret for dette. Ved å utvide sine retningslinjer for hvilke typer saker som kan henvises til konfliktrådsbehandling kan konfliktrådene spille en større rolle i møtet mellom offer og gjerningsperson.

Som jeg har vist til, mener enkelte at vår norske kultur er fattig på symbolske sermonier og ritualer. Som uttrykk for anger, følelser og sorg har kanskje ritualene både en konfliktdempende effekt, og kan dessuten danne et formelt rammeverk for det menneskelige aspektet ved alvorlige hendelser. På samme måte som en begravelse kan være en viktig ramme for de pårørendes sorgreaksjon, kan sermonier og ritualer i en straffesak eller i forlengelsen av denne (som i den foreslåtte prosessmodellen) eller ved slutten av soningen (som i etter-soningsmodellen), kanskje være til hjelp for både offeret og gjerningspersonen.

Tilgivelse og forsoning er ikke kun for de små hendelsene. Også ved store menneskerettsbrudd, folkemord og borgerkriger kan tilgivelse være aktuelt, slik jeg har vist eksempler på fra Sør-Afrika og Rwanda. Kanskje bør en i større grad benytte seg av

prosesser hvor elementer av tilgivelse og forsoning er tilstede, som sannhetskommisjoner og lokale tribunaler, fremfor konvensjonelle nasjonale eller internasjonale domstoler?

Felles for konflikter både på stor og liten skala er dette: Det er trolig der *menneskene* blir sett og hørt at sår best kan leges og freden fornyes. Et steg i rett retning kan være å inkludere det menneskelige aspektet i de rettslige oppgjørene.

5 Litteraturliste

Andenæs, Johs. *Straffen som problem*. Oslo 1994

Beckman, Sharon. Can criminal punishment survive Christian scrutiny? I: *Punishment & Society*. Vol 6, No 1, 2004, s. 87-98

Bråkenhielm, Carl-Reinhold. *Förlåtelse – en filosofisk och teologisk analys*. Stockholm 1987

Buber, Martin. *Schuld und Schuldgefühl*. Heidelberg 1958

Christie, Nils. *En passelig mengde straff*. Oslo 2004

Christie, Nils. *Hvor tett et samfunn*. Oslo 1982

Christie, Nils. Konflikt som eiendom. I: *Som folk flest* s. 248-265. Oslo 1978

Consedine, Jim. The Maori restorative tradition. I: *A Restorative Justice Reader*. Redigert av Gerry Johnstone. Portland 2003, s. 152-157

Diamond, E.L. The role of anger in essential hypertension and coronary heart disease. I: *Psychological Bulletin*. Årg. 92 (1986), s. 410-433

Eskeland, Ståle. *Strafferett*. Oslo 2000

Fitzgibbons, Richard P. The cognitive and emotive uses of forgiveness in the treatment of anger. I: *Psychotherapy*. Årg. 23 (1986), s. 629-633

Gehm, John R. The function of forgiveness in the criminal justice system. I: *A Restorative Justice Reader*. Redigert av Gerry Johnstone. Portland 2003, s. 280-285

Giertsen, Hedda. Straff er ikke noe rensmiddel. I: *Fortsatt uferdig. Festskrift til Thomas Mathiesen 70 år*, Oslo 2003, s. 170-187

Govier, Trudy. *Forgiveness and revenge*. London 2002

Hosoi, Yoko. *The role of apology in the Japanese criminal justice system*. Yoko Hosoi og Haruo Nishimura. Melbourne 1999 [online] Tilgang: <http://www.aic.gov.au/conferences/rvc/hosoi.pdf> [Sitert 27.02.04]

Johansen, Per Ole. Økonomisk kriminalitet. En innføring. Per Ole Johansen og Kjell Haagenen. I: *Studier i økonomisk kriminalitet*, KS-serien nr. 1-91, s. 1-74

Johnstone, Gerry. Restorative approaches to criminal justice. I: *A Restorative Justice Reader*. Redigert av Gerry Johnstone. Portland 2003, s. 1-18

Kekes, John. *Facing evil*. Princeton 1990

Larsen, Jostein. *Conflicting memories. How narratives in the TRC arena challenge relations between past and present in South Africa*. Oslo 2000

Leer-Salvesen. *Tilgivelse*. Oslo 1999

Leer-Salvesen. *Menneske og straff*. Oslo 1991

Holmboe, Morten. *Konfliktråddloven. Kommentarutgave*. Oslo 2002

Holmgren, Margaret. Forgiveness and the intrinsic value of persons. I: *American Philosophical Quarterly*, 30, 1993, s. 341-351

Marshall, Tony F. Restorative justice: an overview. I: *A Restorative Justice Reader*. Redigert av Gerry Johnstone. Portland 2003, s. 28-45

Mathiesen, Thomas. *Kan fengsel forsvares?* Oslo 1995

McGary, Howard. Forgiveness. I: *American Philosophical Quarterly*, 26, s. 343-351

Murphy, Jeffrie G. Christianity and criminal punishment. I: *Punishment & Society*. Vol 5, No 3, 2003, s. 261-277

Olaussen, Leif Petter. Angst for voldskriminalitet i Norge. I: *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, GAD (4) 1995, s. 249-272

Pingleton, J.P. The role and function of forgiveness in the psychotherapeutic process. I: *Journal of Psychology and Theology*. Årg. 17 (1989), s. 27-35

Robberstad, Anne. *Kontradiksjon og verdighet*. Utredning for Justisdepartementet. Oslo 2002 [online] Tilgang: <http://www.odin.dep.no/jd/norsk/publ/rapporter/012101-220005/index-dok000-b-n-a.html> [Sisert 01.02.04]

Roberts, Robert C. Forgiveness. I: *American Philosophical Quarterly*, 32, 1995, s. 289-306

Sandmo, Erling. *Voldssamfunnets undergang. Om disiplineringen av Norge på 1600-tallet*. Oslo 1999

Toenjes, Richard H. *Forgiveness and trust*. [online] Tilgang: <http://www.uncc.edu/mleldrid/contemp/toenjes.html>. [Sisert 08.03.04]

Tutu, Desmond. *No future without forgiveness*. New York 1999

Wiesenthal, Simon. *The Sunflower*. New York 1997

Yancey, Philip. *Nådens gåte*. New York 2000